

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Клименко Ігор Володимирович

УДК 159.9:351.74(477)

**ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ**

19.00.06 – юридична психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора психологічних наук

Харків – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ.

Науковий консультант: доктор психологічних наук, професор **Євдокімова Олена Олександрівна**, Харківський національний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри соціології та психології

Офіційні опоненти:

доктор психологічних наук, професор **Осьодло Василь Ілліч**, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського МО України, начальник гуманітарного інституту

доктор психологічних наук, професор **Тімченко Олександр Володимирович**, Національний університет цивільного захисту України ДСНС України, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії екстремальної та кризової психології

доктор юридичних наук, професор **Кісіль Зоряна Романівна**, Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України, факультет психології, декан

Захист відбудеться 17 травня 2019 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.04 в Харківському національному університеті внутрішніх справ за адресою: проспект Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: проспект Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.

Автореферат розісланий 15 квітня 2019 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

П.В. Макаренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У будь-яких трансформаційних процесах, що відбуваються у країні, проблема безперешкодного функціонування правоохоронної системи відіграє одну з ключових ролей. У пункті 3 статті 11 Закону України «Про Національну поліцію» наголошується, що «рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції». У суспільстві висловлюються різні точки зору щодо ходу поліцейської реформи, можливості або неможливості сформувати надійного фахівця-правоохоронця у скорочені терміни тощо. Реформування правоохоронної системи висуває нові вимоги не тільки до особистості поліцейського, але й до освітніх умов, яких така особистість формується. Зміст і технології нової поліцейської освіти мають бути спрямованими на створення таких психологічних умов розвитку особистості майбутніх професіоналів, які забезпечать формування професійної компетентності й актуалізацію особистісного потенціалу правоохоронців. Важливу роль у названих процесах відіграє система психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських, яка виступає як сукупність психологічного супроводу професійного розвитку майбутніх фахівців і психологічної підтримки особистості на різних етапах професіоналізації.

Проблеми психологічного забезпечення досліджувалися в різних контекстах: щодо осіб з девіантною і делінквентною поведінкою (В. А. Бараннік, 2004; В. В. Середа, З. Р. Кісіль, 2016); під час формування підрозділів охорони (Р. А. Калениченко, 2004); у діяльності миротворчих підрозділів (Д. І. Сахадзе, 2006) тощо. Свій внесок у розробку питань психологічного забезпечення професійної діяльності зробили: П. П. Криворучко (1998) – стосовно спеціалістів операторського профілю надводних кораблів; О. А. Блінов – щодо військовослужбовців аеромобільних військ під час парашутно-десантної підготовки (1999); В. В. Стасюк (2000) – щодо військовослужбовців у бойових умовах; О. В. Тімченко, С. Ю. Лебедева (2005) – щодо психологічного забезпечення професійної та функціональної надійності фахівців снайперських груп спеціальних підрозділів МВС; В. І. Осьодло (2013) – щодо професійного становлення офіцера та інші.

Значущість психолого-педагогічного забезпечення у процесах професійної підготовки й освіти відзначали чимало науковців (О. М. Бандурка, В. І. Барко, О. О. Євдокімова, О. В. Землянська, Л. М. Карамушка, З. Р. Кісіль, О. М. Леонтєв, С. Д. Максименко, О. В. Тімченко, О. І. Федоренко, Н. В. Чепелева, Ю. М. Швалб, В. О. Якунін та ін.). Разом із навчанням і вихованням до змісту освітнього процесу дослідники вводять складові психологічного супроводу (О. О. Євдокімова, В. І. Осьодло та ін.), підтримки (О. Г. Асмолов, О. Ф. Бондаренко, О. Г. Лідерс, Р. В. Павелків та ін.).

У контексті «Стратегії розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року», яка наголошує на необхідності розвитку «відомчої системи освіти та підготовки кадрів, яка відповідає професійним потребам і формує загальні цінності для персоналу системи МВС», актуалізується проблема

створення сучасної моделі поліцейської освіти, яка має містити чіткі цілі, суспільно-орієнтований зміст навчальних програм, і відповідний психологічно виправданий і психологічно відпрацьований метод, призначенням якого є гармонізація вимог практичної поліцейської діяльності з високими вимогами суспільства до якості поліцейських послуг. Наявний розрив між вимогами суспільства до сучасного працівника поліції та можливостями системи професійної підготовки, яка за інерцією все ще певною мірою перебуває під впливом уніфікованої колишньої системи підготовки фахівців, в умовах сьогодення викликає необхідність удосконалення процесу професійної підготовки поліцейських, у тому числі за рахунок упровадження та використання нових досягнень практичної психології, зокрема у вигляді системи психологічного забезпечення професійної підготовки. Система психологічного забезпечення процесу професійної підготовки поліцейських виникає як відповідь на потребу наблизити результати процесу підготовки, з одного боку, до вимог сучасних поліцейських практик, з іншого, – до певною мірою завищених очікувань і запитів суспільства.

Незважаючи на те, що вирішення питань психологічної підтримки особистості, сприяння її розвитку, становлення і професійної самореалізації виступає однією з основних тенденцій сучасної психології (О. Г. Асмолов, А. М. Большакова, О. Ф. Бондаренко, О. С. Газман, С. Д. Максименко та ін.), а в новітніх наукових студіях феномен психологічної підтримки став визнаним предметом дослідження, проблема створення комплексної системи психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських до цього часу не стала предметом всебічного і системного наукового осмислення. Аналіз наукових досліджень дозволяє констатувати, що цілісної концепції психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських не розроблено; залишаються не визначеними до кінця питання його сутності, змісту і структури; не встановлено критерії оцінки якості психологічного забезпечення й умови, що гарантують його ефективність. Актуальність, теоретична і практична значущість, а також недостатня розробленість проблеми психологічного забезпечення професійної підготовки працівників поліції обумовили вибір теми нашого дослідження: *«Теорія і практика психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських»*.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукове дослідження виконано відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», Стратегії розвитку системи Міністерства внутрішніх справ України до 2020 року та Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275), а також у контексті наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ за напрямом «Психологічне, педагогічне та соціологічне забезпечення правоохоронної діяльності» (Державний реєстраційний номер 0113U008196).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол № 12 від 27 листопада 2015 р.)

та узгоджена Рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних та психологічних наук в Україні (протокол № 4 від 25 вересня 2018 р.).

Об'єкт дослідження – психологічне забезпечення професійної підготовки.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні засади психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських.

Метою роботи є розробка концепції психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських та визначення теоретико-методологічних і практичних засад цього процесу.

Гіпотези дослідження:

1. Психологічне забезпечення професійної підготовки поліцейських виявляє себе як система діяльності психологів, що сприяє активізації всіх складових процесу професійної підготовки; надає суб'єктам освітнього процесу можливість усвідомлювати та приймати вимоги професійних поліцейських практик до їх особистісно-професійних характеристик; дозволяє гармонізувати внутрішній психічний розвиток особистості та зовнішні умови її соціально-професійного життя; наближає рівень підготовки поліцейських до сучасних запитів суспільства.

2. Цілісне уявлення про сутність психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських може бути сформоване на основі розробки і реалізації сучасної концепції психологічного забезпечення, яка включає в себе: теоретико-методологічне й емпіричне обґрунтування наукової проблеми; створення теоретичної моделі психологічного забезпечення, яка містить характеристики його основних компонентів (цілей, завдань, функцій, суб'єктів, етапів, аспектів, технологій і засобів здійснення); оцінку ефективності, умови та шляхи оптимізації професійної підготовки працівників поліції.

Згідно з поставленою метою визначено основні **завдання дослідження:**

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми та визначити ідеї, продуктивні для формування концептуальних засад психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських.

2. Розробити концепцію психологічного забезпечення професійної підготовки працівників поліції; розкрити зміст поняття психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських; виявити його сутність і структуру. Побудувати теоретичну модель психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських.

3. Визначити мішені психологічного забезпечення професійної підготовки працівників поліції.

4. Розробити програми психологічного забезпечення для різних рівнів професійної підготовки працівників поліції.

5. Упровадити та дослідити ефективність програми психологічного забезпечення професійної підготовки курсантів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

6. Упровадити та дослідити ефективність програми психологічного забезпечення первинної професійної підготовки працівників поліції.

7. Визначити засади ефективного застосування системи психологічного забезпечення різних рівнів професійної підготовки працівників поліції.

Основними теоретичними і методологічними засадами дослідження стали: положення системного підходу як методологічного засобу пізнання психологічних процесів та явищ. Вихідними були принципи психологічної науки – детермінізму, єдності психіки і діяльності, які доповнені положеннями про системний підхід до розуміння цілісної особистості (Б. Г. Ананьєв, О. М. Леонт'єв, Б. Ф. Ломов, С. Л. Рубінштейн); фундаментальні положення про розвиток і формування особистості (Л. С. Виготський, Г. С. Костюк, С. Д. Максименко); концепції особистості як суб'єкта власної життєтворчості (Г. О. Балл, М. Й. Боришевський, А. В. Брушлінський, В. О. Моляко, В. А. Семиченко, В. І. Слободчиков, В. О. Татенко, Т. С. Яценко та ін.); положення про зв'язок особистісного і професійного розвитку суб'єкта (А. О. Деркач, Н. В. Чепелева, В. Д. Шадриков, Л. Б. Шнейдер та ін.); ідеї гуманізації освіти в рамках особистісно-розвивальної парадигми (О. Г. Асмолов, О. Ф. Бондаренко, Ж. П. Вірна, В. В. Давидов, Л. В. Долинська, С. Д. Максименко, Ю. М. Швалб та ін.); концепція психологічного супроводу особистості на різних етапах її розвитку (О. Г. Асмолов, М. І. Плугіна та ін.); положення про психологічні, психофізіологічні основи формування усвідомленої структури професійної діяльності (Є. О. Клімов, Н. А. Побірченко, В. В. Рибалка, Б. Й. Цуканов та ін.); сучасні підходи та напрямки психологічного вивчення діяльності й особистості працівників правоохоронних органів (Л. М. Балабанова, О. М. Бандурка, С. П. Безносов, В. І. Барко, Б. Г. Бовін, О. В. Землянська, О. І. Кудерміна, І. Б. Лебедев, П. В. Макаренко, Н. І. Мягкіх, О. Д. Сафронова, О. І. Федоренко, О. Г. Шестаков); принципи і теоретичні основи організації психологічної роботи у правоохоронних органах (М. І. Мар'їн, В. Ю. Рибников, С. М. Федотов, М. О. Калашніков, Ю. В. Богомоллов, Р. А. Журавлев, Р. В. Семенова, С. П. Шклярчук та інші).

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є система принципів, методів і прийомів наукового пізнання. Їх застосування визначається системним підходом, що дає можливість розглянути проблему в єдності її психологічного змісту і форми, здійснити системний аналіз теорії і практики психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських.

Теоретичні методи: аналіз філософської, психологічної, соціально-економічної, педагогічної літератури за темою дослідження, теоретичне моделювання, системний аналіз, синтез сутнісного змісту результатів дослідження, узагальнення та систематизація наукових даних.

Аналітичні методи: вивчення вітчизняного і зарубіжного досвіду впровадження психологічного супроводу суб'єктів освітнього процесу та професійної підготовки поліцейських кадрів, аналіз директивних, нормативних і методичних документів, методи експертної оцінки.

Емпіричні методи: спостереження, опитування, анкетування, тести, контент-аналіз, творчі завдання; експеримент. Для розв'язання завдань емпіричної частини роботи було залучено такі психодіагностичні методики: методика

визначення парціальних характеристик рефлексивності А. В. Карпова, призначена для визначення рівня розвитку рефлексії; опитувальник «Диференціальний тип рефлексії» Д. О. Леонтьєва, що діагностує тип рефлексії як стійкої особистісної риси; методика діагностики рівня вираженості та спрямованості рефлексії М. Гранта, яка дозволяє оцінити рівень вираженості і спрямованості рефлексії суб'єкта, а саме саморефлексію та соціорефлексію; методика «Стильові особливості саморегуляції поведінки (ССП-98)» В. І. Моросанової, присвячена вивченню індивідуального стилю саморегуляції довільної активності людини; опитувальник самоорганізації діяльності (О. Ю. Мандрикова), призначений для діагностики сформованості навичок тактичного планування і стратегічного цілепокладання; опитувальник «Контроль за дією» Ю. Куля (адаптація С. А. Шапкіна), що оцінює здатність суб'єкта ініціювати процес реалізації наміру, незважаючи на труднощі, що його супроводжують; методика «Здатність до самоуправління» Н. М. Пейсахова; «Новий опитувальник толерантності до невизначеності» (Т. В. Корнілова); опитувальник С. Баднера (Т. В. Корнілова, М. О. Чумакова), спрямований на діагностику толерантності / інтолерантності до невизначеності; шкала толерантності до невизначеності Д. Л. МакЛейна (модифікація Є. М. Осіна); опитувальник «Особистісні фактори прийняття рішень» (ЛФР - 25) Т. В. Корнілової, спрямований на виявлення характеристик особистісної регуляції виборів суб'єкта (як прийняття рішень) в широкому контексті життєвих ситуацій; Мельбурнський опитувальник прийняття рішень (Т. В. Корнілової) – для діагностики індивідуального стилю прийняття рішень; методика діагностики когнітивно-поведінкових стратегій подолання (І. Г. Сизова і С. І. Філіппченкова) – для діагностики переважної стратегії долаючої поведінки; методика діагностики стратегій подолання стресових ситуацій (SACS) С. Хобфолла; опитувальник проактивної долаючої поведінки (О. С. Старченкова), призначений для діагностики особистісних характеристик, що сприяють проживанню стресової ситуації людиною і виходу з неї з підвищеними особистісними ресурсами; методика копінг-поведінки у стресових ситуаціях (N. S. Endler, J. D. A. Parker) в адаптації Т. Л. Крюкової, спрямована на вивчення реакцій людини у стресових, важких життєвих ситуаціях; шкала організаційного стресу Мак-Лін – вимірює толерантність (стійкість до стресів) до організаційного стресу; тест антиципаційної спроможності (В. Д. Менделевич) – діагностує три складові прогностичної здатності людини; методика «Здатність до прогнозування» (Л. О. Регуш), призначена для виявлення здатності до прогнозування; «опитувальник часової перспективи» (Ф. Зімбардо) – для діагностики системи відносин особистості до часового континууму; методика дослідження особливостей соціального сприйняття (Ф. Фідлер) – діагностує установки особистості щодо інших і дає можливість визначити особливості змісту її когнітивного, афективного й конативного компонентів; опитувальник багатомірно-функціонального аналізу відповідальності В. П. Прядеїна, призначений для діагностики різних аспектів відповідальності; опитувальник ДРМЕВО (І. Г. Тимошук) – діагностує рівень морально-етичної

відповідальності особистості; опитувальник діагностики особистісного симптомокомплексу відповідальності (І. О. Кочарян), призначений для діагностики вираженості типологічних варіантів відповідальної поведінки; методика «Шкала совісності» (В. В. Мельников, Л. Т. Ямпольський, призначена для вимірювання ступеня поваги до соціальних норм і етичних вимог; методика «Шкала диспозиційного егоїзму» К. Муздибаєва – для виявлення рівня егоїзму; методика «Антикорупційна поведінка поліцейського»; авторський опитувальник антикорупційної обізнаності і метод послідовної динамічної оцінки (МПДО) Б. Я. Шведіна, адаптований відповідно до завдань дослідження і призначений для вивчення антикорупційної поведінки.

Методи активного соціально-психологічного навчання: професійно-психологічний тренінг, ділові та рольові ігри, групові обговорення та дискусії.

Достовірність висновків забезпечена *методами математичної обробки результатів* із подальшою їх якісною та кількісною інтерпретацією та змістовним узагальненням.

Статистична обробка даних і графічна презентація результатів дослідження здійснювалася за допомогою комп'ютерних програм EXEL, WORD, що входять до пакета програм MICROSOFT OFFICE, а також за допомогою пакета статистичних програм SPSS 10,0 for Windows.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у вирішенні актуальної наукової проблеми – формуванні концептуальних засад психологічного забезпечення професійної підготовки працівників поліції. Під час вирішення зазначеної проблеми отримано такі результати:

вперше:

– розроблено цілісну концепцію психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських:

– здійснено теоретико-методологічне та емпіричне обґрунтування наукової проблеми;

– розкрито зміст поняття психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських, виявлено його сутність і структуру;

– виявлено мішені психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських як процесу, що наближає результати професійної підготовки до вимог сучасних поліцейських практик та очікувань суспільства;

– розроблено теоретичну модель психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських, що містить його основні компоненти (цілі, функції, завдання; суб'єкти, аспекти, етапи; алгоритм, технології, засоби реалізації; умови та чинники, що впливають на ефективність функціонування тощо);

– визначено критерії оцінки ефективності та засади оптимізації системи психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських;

– здійснено системний аналіз психологічних складових різних рівнів поліцейської освіти в Україні;

набули подальшого розвитку:

- підходи до організації діяльності психологічної служби в системі Національної поліції України;

- сучасні наукові уявлення про сутність, зміст, напрями й етапи формування антикорупційної культури курсантів і слухачів;

удосконалено:

- методологію визначення мішеней психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських;

- методичний інструментарій визначення антикорупційної культури поліцейських.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження знайшли своє втілення як у підготовці нормативно-правових актів з проблем психологічного забезпечення, так і в практичній діяльності служби психологічного забезпечення Національної поліції України (довідка про впровадження № 15815/02/11 – 2018 від 22.12.2018). Зокрема, концептуальні положення щодо сутності, змісту та напрямків системи психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських знайшли своє відображення у розробці Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. Низка розроблених автором положень щодо принципів реалізації системи психологічного забезпечення, її функцій, завдань, наукові уявлення про специфіку психологічної роботи з різними категоріями осіб, що потребують психологічної уваги, втілено у відповідних розділах зазначеного нормативно-правового акта.

Практичне значення дослідження підтверджується також широким використанням одержаних результатів в організації професійної підготовки поліцейських у закладах зі специфічними умовами навчання – Донецькому юридичному інституті МВС України (акт упровадження № 37 Н/П від 15.01.2019), Львівському державному університеті внутрішніх справ (акт упровадження № 94 від 28.12.2018); в умовах первинної підготовки поліцейських на базі Державної установи «Академія патрульної поліції» (довідка впровадження № 110 від 08.01.2019); в освітньому процесі Національного університету Національної гвардії України (акт упровадження № 84/2-89 від 11.01.2019), Національного університету цивільного захисту України (акт упровадження № 78/3 від 19.12.2018); у діяльності психологічних служб підрозділів МВС, зокрема матеріали програми тренінгів особистісно-професійного розвитку майбутніх поліцейських впроваджено у практичну діяльність відділення психологічного забезпечення Харківського національного університету внутрішніх справ (акт упровадження № 1/28 від 19.12.2018). Теоретичні та методологічні напрацювання дисертації впроваджено у науково-дослідну діяльність Державного науково-дослідного інституту МВС України, зокрема концептуальні підходи та комплекси методик щодо діагностики та розвитку толерантності до невизначеності, конструктивних стратегій долаючої поведінки, саморегуляції, прогностичної здатності активно використовуються у

процесах апробації і впровадження у практику новітніх психологічних технологій, відповідних навчальних, тренувальних, корекційних методик та методичних прийомів, психодіагностичних комплексів для професійного психологічного відбору, підготовки, супроводу працівників Національної поліції України у навчальному процесі та практичній роботі (акт упровадження ДНДІ МВС України № 26/2-140 від 11.01.2019).

Запропонований та апробований комплекс психодіагностичних методик дозволяє визначати готовність курсантів і слухачів до служби, до подолання специфічних проблем професійної діяльності поліцейських, виявляти рівень сформованості їх антикорупційної культури, рефлексивності, толерантності, відповідальності, прогностичної здатності, конструктивних стратегій долаючої поведінки.

Матеріали дисертації можуть бути використані як у практиці роботи психологічних служб навчальних закладів та установ, так і в практичній діяльності підрозділів Міністерства внутрішніх справ.

Особистий внесок здобувача. Розроблені автором наукові положення й отримані емпіричні результати є самостійним внеском у дослідження проблеми психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських. Монографія та всі наукові статті є одноосібними. З апробаційних робіт, що опубліковані у співавторстві, у дисертації використані лише ті положення та ідеї, які є результатом особистих досліджень здобувача. Особистий внесок здобувача в цих роботах зазначений в авторефераті в переліку публікацій за темою дисертації.

Кандидатську дисертацію на тему «Гендерні особливості професійної деформації працівників органів внутрішніх справ України» захищено у 2013 році. Положення та висновки кандидатської дисертації в докторській дисертації не використовувалися.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні положення і результати дисертаційного дослідження доповідалися на: *міжнародних науково-практичних конференціях*: Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології навчання та розвитку» з нагоди 70-ліття заснування Лабораторії психології навчання імені І.О Синиці (25–26 травня 2017 р., Київ), XIV mezinárodní vědecko-praktická konference «Dny vědy – 2018» (22–30 března 2018 r., Praha), Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій пам'яті професора С. П. Бочарової (30 березня 2017 р., Харків); XIII international scientific and practical conference «Science without borders – 2018» (March 30 – April 7, 2018, Sheffield); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 25-річчю підготовки психологів у Харківському національному університеті внутрішніх справ (13 квітня 2018 р., Харків); XIII Міжнародній конференції «Стратегія якості у промисловості і освіті» (5–8 червня 2017 р., Варна, Болгарія); II Міжнародній науково-практичній конференції «Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України» (21 квітня 2017 р., Харків); III Міжнародній науково-практичній конференції «Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України» (24 травня 2018 р., Харків); II Міжнародній науково-практичній

конференції «Актуальні прикладні та практичні проблеми психолого-педагогічної науки» (7 квітня 2017 р., Харків); *Всеукраїнській науково-практичній конференції* «Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України» (30 березня 2018 р., Харків), а також на III Науково-практичній конференції «Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки фахівців в умовах сучасного освітнього простору» (21 квітня 2017 р., Харків) та на Науково-практичній конференції до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (25 листопада 2017 р., Харків).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено у 38 наукових працях. Серед них: 1 монографія, 20 статей у наукових фахових виданнях із психології, затверджених МОН України (з них 10 – у наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз), 4 статті в іноземних наукових виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз та 13 друкованих робіт апробаційного характеру.

Структура і зміст дисертації. Дисертація складається зі вступу, шести розділів, висновків, списку використаних джерел із 598 найменувань (з них 78 – іноземними мовами). Загальний обсяг дисертації становить 748 сторінок, основна частина роботи викладена на 412 сторінках. Дисертація містить 55 таблиць на 28 сторінках, 18 рисунків на 7 сторінках і 25 додатків на 252 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено його предмет, об'єкт і методологічні засади, сформульовано мету й основні завдання роботи, показано наукову новизну, теоретичну та практичну значущість дослідження, вказано форми апробації його результатів, а також описано структуру дисертаційної роботи.

У **першому розділі** роботи «*Психологічні складові професійної підготовки поліцейських*» надано комплексний аналіз теоретико-методологічних засад вивчення психологічних аспектів поліцейської освіти в зарубіжних і вітчизняних дослідженнях, розглянуто психологічну специфіку різних рівнів професійної підготовки поліцейських в Україні.

Упродовж 2015–2018 років українська правоохоронна система переживала ґрунтовні перетворення, відбувалися складні й найбільш масові в історії сучасної України кадрові ротації, тривало атестування поліцейських, глобальний процес, який суттєво змінив склад правоохоронців. Відбулося істотне зменшення штатної чисельності атестованого складу органів поліції (до 110 000 осіб), звільнення зі служби великої кількості осіб, які не змогли або не схотіли адаптуватися до нових складних умов діяльності, виявилися неспроможними переносити значні психоемоційні навантаження, мали несприятливі психологічні якості, нестійку або негативну професійну мотивацію, виявилися неготовими до подолання труднощів. Усі ці структурні перетворення докорінно змінили функціональний дизайн правоохоронних органів України, торкнулися тисяч доль

і кар'єр як рядових працівників поліції, так і керівного складу. Далеко не всі фахівці виявилися здатними продовжувати працювати в нових умовах, з іншого боку – процеси адаптації нових поліцейських до професійної діяльності також виявилися непростими й болісними.

Досліджуючи особливості реформ правоохоронних органів у різних країнах, автори намагаються визначити їх специфіку через призму історичних чинників (J. Campion (2015), N. Caveney (2015), W. G. O'Neill (2005), відмінностей в етапах і кроках реформ (S. Darroch, L. Mazerolle (2015), B. Furuhaugen (2015), P. C. Kratcoski, M. Edelbacher (2015)) тощо. Але практично всі дослідники відзначають значні *психологічні* складнощі перетворень (J. A. Brewster (2016), B. Furuhaugen (2015), W. G. O'Neill (2005)). Це пов'язано із часовими та змістовими змінами в етапах професіоналізації, в регламентах професійної діяльності, з трансформаціями законодавчої бази тощо. Значною мірою кінцевий успіх реформ визначають суто психологічні чинники: здатність працівників подолати власну інерцію й навчитися працювати в нових умовах; ефективність спроб створити «нового фахівця» із заданими моральними характеристиками і водночас не втратити рівень професійної досконалості тощо. Це актуалізує проблему покращення й «осучаснення» процесів професійної підготовки, у тому числі за рахунок використання новітніх психологічних практик, зокрема створення системи психологічного забезпечення процесу фахової підготовки правоохоронців.

За кордоном проблема поліцейської освіти та вплив її різних форм на формування особистості поліцейського в тих чи інших її проявах не втрачає своєї актуальності вже багато років. Ще в 1976 році, як зауважують Р. С. Троянович та Т. Г. Ніколсон, у колі правоохоронців і представників кримінального правосуддя вивчалася потреба у підвищенні *академічних вимог* до тих, хто бажав працювати в поліції. Одним із їхніх головних аргументів було те, що в міру того, як населення загалом стає все розумнішим, рівень інтелекту поліцейського має бути на тому ж рівні, що і в пересічного громадянина, або ж перевищувати його. Іншим аргументом було те, що прагнення до «професіоналізації» поліції передбачає як обов'язкову вимогу наявність освітнього ступеня, що відповідає чотирьохрічному навчанню в коледжі (Trojanowicz R. C., Nicholson T. G. (1976)).

Саме реформування правоохоронних органів і, відповідно, процесу професійної підготовки правоохоронців стали можливими як відповідь на значні зміни, що відбуваються у правоохоронній практиці, і на необхідність задоволення потреби суспільства у висококваліфікованих кадрах.

С. Серені-Массинжер та Н. Вуд вивчали зв'язок освітніх інституцій із програмами підготовки поліцейських, що дозволило їм у публікації 2016 року на ґрунті вивчення досвіду підготовки поліцейських резюмувати, що традиційне навчання в академії нині спирається на механічне запам'ятовування і тактичні навички. Більшість поліцейських академій використовують біхевіористичний стиль навчання, під час якого інформація надається через лекцію, водночас очікується, що курсант буде застосовувати цю інформацію на практиці.

Навчання, яке базується лише на відтворюючому підході, не надає тим, хто навчається, можливості покращити вміння вирішувати проблеми через застосування критичного мислення (С. Sereni-Massinger, N. Wood (2016)).

П. Макдермотт і Д. Халс звертають увагу на те, що традиційне навчання в академії не сприяє розвитку навичок вирішення проблем. Замість цього, пишуть автори, пропонується такий підхід до навчання та освіти, при якому інструктор надає навчальний матеріал, після чого здійснюється оцінювання. Проте на поліцейських покладається обов'язок підтримувати соціальний порядок і будувати суспільні стосунки. А нові поліцейські, які починають виконувати свої професійні обов'язки в американському суспільстві, позбавлені навичок вирішення проблем (Р. J. McDermott, D. Hulse (2012)).

Поліція в демократичних суспільствах існує в політичному вимірі, в якому визнається важливість соціальної справедливості, соціальної згуртованості, чесності, рівності та прав людини. Д. Бейлі й Е. Біттнер стверджують, що цих цінностей можна навчити поліцейських (D. H. Bayley, E. Bittner (1984)). Р. Роберг і С. Бонн зазначають, що саме освіта (а не підготовка) є необхідною для розвитку цих цінностей і ефективним є використання розмежування цих понять, яке підтримує та підвищує продуктивність працівників поліції, відповідальність і професіоналізм (R. Roberg, S. Bonn (2004)).

Взагалі щодо питання поліцейської освіти та впливу її різних форм на формування особистості поліцейського в тих чи інших її проявах ведуться дискусії зарубіжними вченими не один рік. Так, К. А. Патерсон в огляді Програми академічної освіти поліцейських зазначає, що освіта поліцейських є головним питанням у процесі культурних змін і реформ (С. А. Paterson, 2015).

Визначенню потенційної цінності поліцейської освіти в Україні заважає відсутність чітких сучасних критеріїв підготовки фахівця, а також відсутність виразності в питаннях про кінцеву мету освіти, орієнтовану на практику. Тому ще з більшою актуальністю постає питання про концептуалізацію кваліфікаційних вимог до професіонала-правоохоронця та про створення сучасної моделі поліцейської освіти, яка має містити чіткі цілі, суспільно-орієнтований зміст навчальних програм, і відповідний психологічно виправданий і психологічно відпрацьований метод, щоб полегшити поєднання поліцейської практики з активним співробітництвом із громадськістю.

Психологічними новоутвореннями в особистості такої людини є самостійність, креативність мислення, раціональність поведінки, готовність іти на виважений ризик і почуття особистісної відповідальності, вміння адаптуватися до швидкоплинних змін, психологічна стійкість, готовність до психічних перевантажень, готовність до стресових ситуацій і вміння з них виходити.

Отже, розв'язання проблеми підготовки майбутніх фахівців до успішного здійснення професійної діяльності вимагає спрямування навчання на розвиток певних індивідуальних якостей особистості, на забезпечення засобами адаптації до швидких змін у соціальному середовищі, на засвоєння технологій і прийомів обробки значних обсягів інформації тощо. Але повною мірою ці завдання не

забезпечуються традиційними змістом і формами професійної підготовки. Зміна соціальних запитів, зростання суспільних вимог до правоохоронців призвели до того, що система підготовки працівників поліції сама потребує удосконалення, в тому числі за рахунок психологічного удосконалення цієї підготовки. За достатньо досконалої і відпрацьованої роками системи передачі знань і вмінь виникає необхідність доповнення нинішньої освітньої системи психолого-педагогічними засобами розвитку суб'єктів правоохоронної діяльності.

Перспективи інтеграції Української правоохоронної системи до міжнародної, зокрема європейської, системи правоохоронних органів обумовлюють нові потреби професійної підготовки:

а) потребу в максимальному наближенні результатів професійної підготовки до вимог щоденної поліцейської професійної практики;

б) потребу в доповненні змісту професійної підготовки психолого-педагогічними засобами розвитку її суб'єктів у відповідь на зміни соціально-правової реальності.

Задоволення означених потреб вимагає вирішення конкретних завдань щодо професійної підготовки поліцейських, а саме: деталізувати вимоги професійної діяльності до майбутнього правоохоронця, конкретизувати сподівання та очікування представників громадськості щодо якості надання поліцейських послуг; забезпечити оптимальні умови для ефективного особистісно-професійного розвитку курсантів і слухачів, формування їх здатності до професійного саморозвитку і самовдосконалення; розробити теоретико-методологічні основи психологічного забезпечення процесу професійної підготовки працівників поліції.

У другому розділі «Теоретико-методологічні засади проектування системи психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських» запропоновано цілісну концепцію системи психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських.

Провідна ідея реформування правоохоронної сфери в Україні полягає у максимальній зорієнтованості діяльності поліцейських на задоволення потреб *суспільства* у забезпеченні публічної безпеки і порядку; в охороні прав і свобод людини; у протидії злочинності (ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію»). Відкритість і прозорість діяльності (ст. 9), взаємодія з населенням (ст. 11), рівень довіри населення до поліції як основний критерій оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції (ст. 11) – усе це спонукає організувати процес професійної підготовки поліцейських з урахуванням *суспільних запитів* до особистості поліцейського.

Також сучасні *поліцейські практики* диктують необхідність формування низки професійних характеристик, які би забезпечували успішність професійного «виживання», функціонування та кар'єрного зростання правоохоронця. При цьому психологічне забезпечення професійної підготовки (як єдність психологічного супроводу та психологічної підтримки) являє собою цілісний процес вивчення, формування, розвитку й корекції професійного становлення *особистості поліцейського* з урахуванням своєрідності майбутньої професійної

практики, а також психологічних особливостей власне суб'єкта цієї діяльності.

Таким чином, вищезазначене дає можливість стверджувати, що сутність психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських як *системи* визначається сукупністю вимог, які до якості професійної підготовки поліцейських висувають такі системи, як «Суспільство», «Професійні практики поліціювання» та «Особистість». Суспільство вимагає перш за все формування високоморального, відкритого, відповідального професіонала. Професійні практики акцентують на спроможності поліцейського успішно виконувати безліч службових функцій, а глибинний зміст психологічної підтримки як феномена полягає у складних процесах і перетвореннях, що зачіпають ядро людини – її *особистість* (рис. 1).

Рисунок 1 – Взаємодія системи «Психологічне забезпечення» із системами «Суспільство», «Поліцейські практики», «Особистість»

Тобто, з одного боку, системи «Суспільство», «Поліцейські практики», «Особистість» через свої вимоги та запити обумовлюють зміст і наповненість процесу професійної підготовки і, відповідно, його психологічного забезпечення; з іншого боку, вони ж визначають його спрямованість.

Психологічне забезпечення процесу професійної підготовки поліцейських у дисертації розглянуто як систему діяльності психологів, що сприяє активізації всіх складових процесу професійної підготовки; надає суб'єктам освітнього процесу можливості усвідомлювати й приймати вимоги професійних поліцейських практик до їх особистісно-професійних характеристик; дозволяє гармонізувати внутрішній психічний розвиток особистості та зовнішні умови її соціально-професійного життя; наближує рівень підготовки поліцейських до сучасних запитів суспільства.

Процесуальними компонентами системи психологічного забезпечення виступають не самі психологи, педагоги й курсанти, і не умови підготовки (це компоненти системи, в якій протікає процес), а *ціль, завдання, зміст, методи,*

засоби й форми взаємодії психологів і курсантів (слухачів), а також результати, яких при цьому досягають. Це універсальні характеристики будь-якої діяльності та взаємодії, які повністю є властивими й освітньому процесу, і процесу психологічного забезпечення. Їх можна йменувати як цільовий, змістовний, інструментальний, технологічний і результативний компоненти процесу психологічного забезпечення професійної підготовки (рис. 1). Єдність компонентів системи психологічного забезпечення, їх взаємозв'язків і цілісних властивостей складає її структуру. Поняття «система, в якій протікає процес» і «процес як система» не є ідентичними, хоча й не можуть розглядатися ізольовано, тому що система, в якій протікає процес, виступає ніби матеріалізована основа самого процесу. Європейські дослідники Т. Фелтес і Р. Піс підкреслюють важливість *концептуалізації* вимог до підготовки правоохоронців та вказують на те, що моделі поліцейської освіти мають містити: чіткі цілі; суспільно-орієнтований зміст навчальних програм; відповідний метод, щоб полегшити перехід від правоохоронної діяльності до співпраці з громадськістю (Т. Feltes (2002); R. Pease (2006)). Проте система психологічного забезпечення призначена доповнити зміст поліцейської освіти таким чином, щоби її *результат* був максимально наближеним не тільки до практичного поліціювання, але й до очікувань суспільства.

Грунтуючись на ідеях американських дослідників Р. Акоффа й Ф. Емері про цілеспрямовані системи, ми вважаємо за доцільне розглядати процес психологічного забезпечення професійної підготовки фахівця як цілеспрямовану систему. Доречність такого припущення обумовлена цілеспрямованою природою психічного: «Світ психічного характеризується тим, що в ньому відбувається не тільки відтворення будь-яких істотних властивостей, але й постійне породження нового, внаслідок того, що жива істота є системою, що переслідує цілі» (Р. Акофф, Ф. Емері (1974)). Оскільки головними дійовими особами процесу психологічного забезпечення є носії психічного (психолог, педагог, офіцер, курсанти або слухачі), то «постійне породження ними нового» означає процес їхнього психічного розвитку. При цьому сам розвиток також виступає як цілеспрямований процес. «Система є цілеспрямованою, якщо вона переслідує одну й ту ж ціль, змінюючи свою поведінку в разі зміни зовнішніх умов, а також може змінювати свої завдання й у постійних зовнішніх умовах, тобто сама обирає і завдання, і засоби їхнього виконання» (Р. Акофф, Ф. Емері (1974)). Певною мірою унікальною особливістю системи психологічного забезпечення процесу професійної підготовки є те, що вона володіє достатнім інструментальним ресурсом для визначення як стратегічних, так і тактичних цілей власного розвитку, а також завдань на шляху його реалізації.

За Р. Л. Акоффом, будь-яка соціальна система являє собою безліч соціальних індивідів, причому кожен соціальний індивід може розглядатися як система. Прагнення до досягнення загальних цілей – це те, що продукує взаємодію, що об'єднує індивідів у соціальні групи, а організація – це така соціальна система, в якій стан будь-якої частини можна визначити, знаючи тільки стан усєї системи. Зміни однієї частини обов'язково впливають на іншу

частину через зміну стану всієї системи. Гармонізуючи й оптимізуючи особистісно-професійний розвиток окремого поліцейського, система психологічного забезпечення позитивно впливає на всю систему поліціювання. Особливість цілеспрямованої системи полягає в тому, що вона завжди досягає цілей, і саме це робить її функціонування успішним. Важливими наслідками цілеспрямованості є наявність у системи таких її властивостей, як *активність*, *динамічність*, *самоорганізація*, *самовідтворення*.

Активність процесу психологічного забезпечення професійної підготовки як цілеспрямованої системи спрямована на зміну як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. У зовнішньому середовищі процес психологічного забезпечення професійної підготовки тісно взаємодіє із системою «Суспільство», із системою «Професійні поліцейські практики», окремими випадками якої можуть виступати системи «Правоохоронна діяльність», «Правозастосовна діяльність», «Правозахисна діяльність», «Право» тощо. Що стосується системи «Професійні поліцейські практики», – процес психологічного забезпечення професійної підготовки обслуговує її потреби у кваліфікованих кадрах з необхідними сформованими характеристиками. Зміни у внутрішньому середовищі стосуються психічного розвитку суб'єктів процесу професійної підготовки.

Динамічність процесу психологічного забезпечення професійної підготовки як цілеспрямованої системи передбачає постійну зміну внутрішніх станів системи, тобто зміну цілей її функціонування, психологічних завдань, удосконалення методів і форм діяльності психологів, рівня психологічної підготовленості курсантів і професійної майстерності психологів.

Самоорганізація процесу професійної підготовки припускає можливість його відтворення, удосконалення й саморозвитку як складної динамічної системи.

Важливою властивістю цілеспрямованої системи є *самовідтворення*. З одного боку, результатом функціонування процесу психологічного забезпечення професійної підготовки є фахівець, якого теж можна представити у вигляді цілеспрямованої системи. З іншого боку, суспільство та правоохоронна система завжди є пов'язаними між собою, як сіамські близнюки: змінюється суспільство – автоматично зміни транслюються на цілі та засоби діяльності правоохоронної системи, а відповідно й на настанови в системі психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських.

Необхідною умовою забезпечення цілеспрямованості системи психологічного забезпечення є *наявність низки цілей* як перспективних (стратегічних), так і найближчих (тактичних). Під цілями (мішенями) ми перш за все розуміємо розгортання так званої моделі фахівця або, як прийнято її називати, кваліфікаційної характеристики. Вимоги до демократичних засад поліцейської діяльності (професіоналізм, відповідальність, законність) забезпечують потенційну основу для розуміння того, як *націленість* на поліцейську освіту може сприяти навчанню й розвитку працівників поліції на всіх рівнях поліцейської ієрархії та визнання практичної користі «цінностей» як двигунів реформи поліції (O. Marenin (2005)).

Відмінною рисою самоорганізованих систем є їхній цілеспрямований характер, що є неможливим без необхідної мотиваційної підтримки. Разом з цим відомо, що системи, які самоорганізуються, є й такими, які саморозвиваються, що виражається у послідовному підвищенні рівня організованості системи. Оскільки йдеться про самоорганізацію перш за все розумової діяльності, в систему якої органічним елементом входять і мотиви, то підвищення рівня її організованості автоматично збільшує рівень організованості й системи мотивів, тобто сприяє усвідомленню курсантами *мотивів* власної професійної підготовки та професійної діяльності.

Психологічне забезпечення процесу професійної підготовки відкриває перспективи поліпшення якості підготовки правоохоронців на основі особистісно-орієнтованих підходів шляхом встановлення зворотних зв'язків між професійною підготовкою і поліцейською практикою, між професійною підготовкою та її оцінкою суспільством; за рахунок розширення бази цілепокладання, конкретизації освітніх цілей, активізації і технологізації навчального процесу.

Сенс організації психологічного забезпечення процесу професійної підготовки полягає у створенні умов для формування в курсантів (слухачів) досвіду самостійного вирішення пізнавальних, комунікативних, організаційних, моральних та інших проблем, що не формується достатньою мірою в умовах сучасного змісту професійної підготовки.

Цілісне уявлення про сутність системи психологічного забезпечення процесу професійної підготовки поліцейських може бути сформоване на основі розробки і реалізації концепції психологічного забезпечення, яка включає в себе: теоретико-методологічне й емпіричне обґрунтування наукової проблеми; створення теоретичної моделі психологічного забезпечення, яка містить характеристики його основних компонентів – цілей, завдань, функцій, суб'єктів, напрямів, технологій і засобів здійснення.

Створюючи моделі психологічного супроводу та психологічного забезпечення, науковці постулюють різні методологічні підґрунтя. Так, М. І. Пługіна будує систему психологічного супроводу, спираючись на акмеологічну спрямованість професійного становлення, З. Р. Кісіль провідною ідеєю вбачає запобігання професійним деформаціям правоохоронців; О. В. Тімченко та С. Ю. Лебедєва проектують психологічне забезпечення професійної та функціональної надійності фахівців снайперських груп спеціальних підрозділів МВС із точки зору професійної придатності кандидатів до служби; В. І. Осьодло наріжним каменем у психологічному супроводі професійного становлення офіцера вбачає суб'єктний підхід; О. О. Євдокімова фокусує увагу на варіативності вимог до різних видів професійної діяльності. Методологічним підґрунтям створення нашої моделі стали положення щодо максимальної зорієнтованості професійної підготовки поліцейських а) на задоволення потреб *суспільства*, б) на формування особистісно-професійних характеристик, які би забезпечували успішність професійного функціонування та кар'єрного зростання поліцейського, в) на підтримку та сприяння особистісного

розвитку *поліцейського* з урахуванням своєрідності зовнішніх впливів.

У побудові теоретичної моделі психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських ми враховували такі положення:

- психологічне забезпечення являє собою діяльність фахівців, спрямовану на створення сприятливих умов для розвитку особистості й діяльності суб'єктів освітнього процесу на всіх етапах і рівнях їх особистісного та професійного розвитку;

- організація діяльності служби психологічного забезпечення має здійснюватися з урахуванням сучасних тенденцій розвитку поліцейської освіти в Україні й у світі, а також вимог та очікувань суспільства від діяльності поліції;

- психологічне забезпечення поліцейських на кожному рівні професійної підготовки має свою специфіку, яка є відображенням специфіки самого процесу професійної підготовки та виражається у таких відмінностях: терміни підготовки (різні часові показники); особливості професійної діяльності (спеціальність, спеціалізація), до якої готуються кадри; «вхідні» професійні та особистісні характеристики кандидатів на навчання;

- психологічне забезпечення професійної підготовки поліцейських являє собою гармонійне поєднання психологічного супроводу та психологічної підтримки суб'єктів освітнього процесу;

- ефективність і результативність діяльності фахівців служби психологічного забезпечення навчального закладу (установи) визначаються: орієнтацією на провідні принципи психології, вибором і створенням спеціальних умов, урахуванням значущих чинників, вибором пріоритетних форм, методів, напрямів і засобів здійснення психологічного забезпечення.

Зазначимо, що якщо завданням психологічної підтримки є вирішення складнощів, суперечностей, нагальних психологічних проблем особистості, тобто вона виявляється більш «орієнтованою на минуле та його корекцію» (М. І. Пługіна (2008)), то психологічний супровід як складова системи психологічного забезпечення реалізує стратегічні завдання – формування необхідних професійних та особистісних характеристик професіоналів – поліцейських, тобто супровід є зорієнтованим на сьогодення і на майбутнє, на використання наявного потенціалу особистості у побудові його професійної кар'єри (М. І. Пługіна (2008)).

У роботі в розробці теоретичної моделі акцент було зроблено на виділенні провідних компонентів, необхідних для організації діяльності фахівців з надання психологічної допомоги, підтримки, супроводу особистісно-професійного розвитку суб'єктів навчального процесу. У створенні моделі психологічного забезпечення професійної підготовки ми спиралися на виділені компоненти самого процесу професійної підготовки: цільовий, змістовний, інструментальний, технологічний і результативний (рис. 2).

Виділення *цільового* компонента обумовлене запитом суспільства до суб'єктів правоохоронної діяльності, вимогами, які висувають до молодих працівників поліції сучасна суспільна та поліцейська практики, необхідністю активізувати потенційні можливості особистості в умовах освітнього процесу.

Його виділення визначалося такими умовами й чинниками: пріоритетами гуманістичних суспільних цінностей; психологізацією освітнього середовища; настановами на постійний розвиток і саморозвиток; стимулюванням соціальної і професійної активності особистості; захистом індивідуального професійного розвитку.

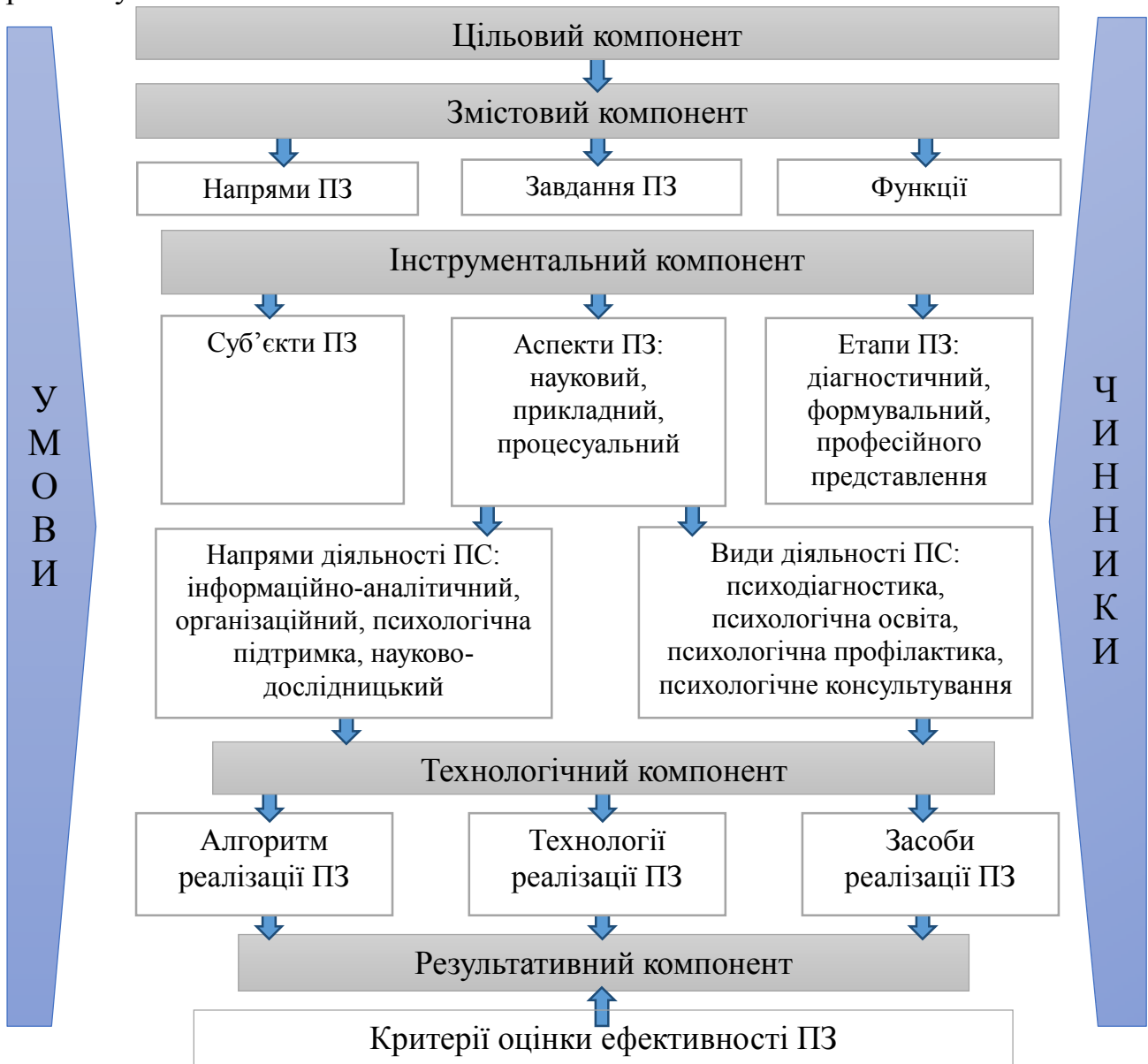

Рисунок 2 – Теоретична модель психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських,

де: ПЗ – психологічне забезпечення,
ПС – психологічна служба.

Виділення й розвиток цільового компонента передбачає формування в учасників освітнього процесу переважання цілей служіння суспільству; готовності до вдосконалення знань, умінь і навичок; позитивного ставлення до нововведень і тенденцій розвитку правоохоронної сфери тощо.

Головною метою психологічного забезпечення є створення оптимальних умов для особистісно-професійного розвитку майбутніх поліцейських.

Поставлена мета реалізується через *напрями* психологічного забезпечення:

- 1) психологічне вивчення суб'єктів системи психологічного забезпечення;
- 2) психологічна підготовка суб'єктів системи психологічного забезпечення;
- 3) психопрофілактична робота щодо суб'єктів системи психологічного забезпечення;
- 4) підтримка та оптимізація соціально-психологічного клімату в колективах;
- 5) активізація всіх структурних компонентів процесу професійної підготовки у ЗВО та установах (закладах) Національної поліції.

Завдання служби психологічного забезпечення можуть бути конкретизовані й у зв'язку з аналізом головних напрямів її діяльності: діагностика утруднень, що мають місце у професійній або освітній діяльності; проведення консультацій за запитами; організація та проведення психокорекційної діяльності тощо.

У наукових дослідженнях при аналізі специфіки діяльності служб практичної психології та служб супроводу як провідні виділяються різні *функції*. Зокрема, залежно від поставлених цілей різними дослідниками виділяються такі *функції*: інформативна, діагностична, оціночна, психотерапевтична, комунікативна, прогностична, конструктивна, стимулююча, профілактична, просвітницька, зворотного зв'язку тощо (М. І. Плугіна (2008));

– дослідницька, організаційна, пропагандистська, консультативна, виховна (В. Баранов (2017));

– діагностична, інформаційна, консультаційна, первинної допомоги на етапі реалізації плану рішення (М. Г. Дзугкоєва (2014));

– інформаційно-аналітична, функція проектування і самопроектування, підтримка і допомога особі в подоланні труднощів професійного вдосконалення; реабілітаційна; забезпечення соціально-професійного самозбереження; профілактична; надання допомоги в подоланні криз; корегувальна (Н. М. Пейсахов (1995)) тощо.

Враховуючи специфіку освітнього процесу, не можна не відмітити також фасилітаційну і розвивальну функції. Усі названі функції психологічного забезпечення транслюються в *похідних функціях* психологічної служби: дослідницькій, діагностичній, організаційній, консультативній, просвітницькій, спонукальній, зворотного зв'язку, адаптивній, проектування і самопроектування, які дозволяють наповнити змістом *інструментальний* компонент моделі.

Інструментальний компонент моделі поданий у вигляді таких складових: *суб'єкти* супроводу, *аспекти* супроводу, які визначають *напрями* й *види* діяльності психологічної служби, й *етапи* супроводу. Розглянемо детальніше кожен складову.

Суб'єктами психологічного забезпечення виступають, з одного боку, керівники ЗВО, керівники структурних підрозділів ЗВО, керівники підрозділів психологічного забезпечення, психологи; з іншого боку, кандидати на службу до Національної поліції України; курсанти, слухачі денної форми навчання, які здобувають освітній ступінь магістра, ад'юнкти, докторанти денної форми навчання ЗВО, а також поліцейські, які проходять первинну професійну

підготовку в закладах вищої освіти МВС із специфічними умовами навчання та державних установах (зкладах) Національної поліції.

Необхідно зазначити, що проектування системи психологічного забезпечення передбачає відповідну інтеграцію зусиль усіх підструктур ЗВО, обов'язкове включення фахівців усіх підструктур у процес реалізації психологічного супроводу. Інакше діяльність з організації психологічного забезпечення не матиме необхідних результатів. Запропоноване визначення суб'єктів психологічного забезпечення дозволяє виокремити чотири *вектори* спільної діяльності:

- безпосередня робота психологів із курсантами (слухачами);
- співпраця психологів з педагогами та офіцерами, включеними у процес психологічного забезпечення;
- співпраця психологів із суб'єктами управлінської системи;
- спільна діяльність психологів і педагогічних кадрів, що забезпечують освітній процес у системах підвищення кваліфікації: аспірантурі, магістратурі, ад'юнктурі, докторантурі тощо. Кожний з цих векторів покликаний вирішувати завдання, що були зазначені вище.

Треба зауважити, що за всіма векторами головними *видами діяльності* фахівців служби є: науково обґрунтована психодіагностика, психологічна освіта, психопрофілактика, психологічна корекція і психологічне консультування.

У реалізації завдань психологічного забезпечення важливими є його науковий, прикладний і процесуальний *аспекти*.

Складові інструментального компонента знаходять своє відображення у *технологічному* компоненті, представленому *алгоритмом реалізації* психологічного забезпечення, *технологією* і *системою засобів*, які можуть використовувати у своїй діяльності фахівці служби забезпечення.

Сутність *результативного* компонента моделі полягає у представленні очікуваного результату від діяльності фахівців забезпечення в системі професійної підготовки.

Крім того, необхідно враховувати всі *умови* та *чинники*, які впливають на особистісно-професійний розвиток поліцейських під час професійної підготовки. Наявність певних умов або їх навмисне створення дозволить оптимізувати діяльність фахівців служби психологічного забезпечення і, як наслідок, зробити більш ефективними особистісно-професійне становлення курсантів (слухачів).

До *мегачинників* можна віднести зміни у світовій поліцейській практиці, які впливають на тенденції вітчизняної системи підготовки поліцейських. *Макрочинники* – це тенденції розвитку суспільства і системи професійної підготовки, вимоги суспільства до функціонування правоохоронної системи. До *мікрочинників* віднесено: специфіку, цілі й завдання навчальних закладів та установ, особливості реалізації навчально-виховного процесу в конкретному навчальному закладі або установі.

Умови, які впливають на ефективність психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських можна представити як нормативні

(документи, закони, навчальні плани тощо), організаційні (єдність дій усіх фахівців освітнього середовища, професійне консультування керівників ЗВО, слухачів, розробка навчальних програм), психологічні (створення позитивних міжособистісних стосунків між суб'єктами освітнього процесу, виявлення і врахування чинників, які сприяють професійному становленню тощо).

Таким чином, активне функціонування психологічної служби дозволяє забезпечити більш ефективне вирішення трьох важливих завдань: з одного боку, наближення результатів освітнього процесу до вимог практичної діяльності поліцейських, з іншого, наближення результатів освітнього процесу до очікувань суспільства щодо якості забезпечення законності і правопорядку, з третього, активізувати потенційні можливості особистості під час професійного розвитку.

У третьому розділі дисертації *«Мішені психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських»* із застосуванням методу аналізу експертних оцінок, а також на основі статистичного дослідження суспільної думки визначено зміст провідних психологічних цілей системи психологічного забезпечення професійної підготовки правоохоронців. Адже цілісне уявлення про сутність і зміст системи психологічного забезпечення професійної підготовки правоохоронців може бути сформоване на основі чіткого визначення головних психологічних мішеней цього процесу.

Метою цього розділу дослідження стало визначення експертної думки щодо того, якими головними рисами (професійними або психологічними якостями) має володіти сучасний правоохоронець задля успішного виконання своєї соціальної місії – забезпечення справедливості, законності та правопорядку. Для визначення найбільш актуальних психологічних та професійних якостей сучасних поліцейських в Україні було застосовано метод експертної оцінки.

Метод експертної оцінки є традиційним у вітчизняній психології праці для вивчення професійно важливих якостей фахівців різних професій та використовується для виділення істотних факторів і їх ранжування. За класичною схемою експертне оцінювання містить такі компоненти: суб'єкт експертизи, її об'єкт, критерії експертизи, методи і процедура проведення експертизи та її результат.

Суб'єктом експертизи є група експертів, які дають якісну та кількісну характеристику об'єктів дослідження. Для отримання достовірних даних нами було проведено експертне оцінювання за виділеними 60 характеристиками, поєднаними у 7 блоків на великій групі респондентів у 12 областях України. Для репрезентативності вибірки необхідно, щоб опитувані фахівці належали до різних (за віком, статтю, освітою, досвідом роботи, професійними навичками тощо) груп, але за професійним досвідом були компетентними в оцінюванні запропонованих об'єктів. Водночас нехтувати думкою пересічних громадян, які виступають у ролі «користувача послуг», недоречно, адже від їх життєвого, а не професійного досвіду залежить оцінювання якості роботи поліцейських. Саме тому було виділено дві групи експертів:

– працівники поліції середньої ланки (професіонали) загальною кількістю 548 осіб;

– пересічні громадяни (населення) загальною кількістю 4129 осіб.

Як експерти у дослідженні взяли участь 548 працівників поліції середньої ланки віком від 25 до 45 років із 12 областей України і 4 129 осіб представників громадськості відповідного віку з тих же областей. В експертному опитуванні вирішувалися питання щодо найбільш актуальних психологічних та професійних характеристик сучасних поліцейських в Україні, без яких успішне виконання посадових повноважень і соціальних функцій стає неможливим.

На першому етапі обробки результатів опитування в кожній із двох груп експертів було застосовано класичні методи математичної статистики – методи медіани, моди та середніх арифметичних рангів.

Думки різних груп експертів виявилися принципово різними. Але метою дослідження було встановити узгоджену думку, яка б задовольнила всіх експертів. Знаходити її як середнє значення серед усіх опитаних не є коректним. Поясненням цьому є принципова різниця між складом груп: їх кількістю, професійним досвідом, освітою, ставленням до проблеми.

Таблиця 1 – Ранжування переваг за методом середніх арифметичних рангів двох експертних груп

Професіонали			Населення		
Назва блоку	Сер. бал	Ранг	Назва блоку	Сер. бал	Ранг
Толерантність до невизначеності	7,02	1	Антикорупційний блок	6,73	1
Прогностична здатність	6,14	2	Відповідальність	5,89	2
Стратегії подолання	5,86	3	Рефлексивність	5,35	3
Саморегуляція	5,51	4	Саморегуляція	5,13	4
Відповідальність	5,45	5	Толерантність до невизначеності	5,08	5
Рефлексивність	5,44	6	Стратегії подолання	4,94	6
Антикорупційний блок	5,13	7	Прогностична здатність	4,70	7

Для встановлення остаточного висновку експертів було застосовано теорію Джона Кемені, за якою загальну думку знаходять як розв'язання оптимізаційної задачі – мінімізацією сумарної відстані від думки, яка претендує на місце остаточної, узгодженої з усіма думками експертів. Знайдена в такий спосіб остаточна думка називається медіаною Кемені.

Таблиця 2 – Остаточне ранжування думок експертів, проведене за медіаною Снела – Кемені

C(P _v)	Остаточний ранг	Назва блоку якостей
14	3	Антикорупційний блок
10	1	Толерантність до невизначеності
14	3	Рефлексивність
14	3	Саморегуляція
16	4	Стратегії подолання
16	4	Прогностична здатність
12	2	Відповідальність

Якщо у дослідженнях, які проводилися в Україні до 2014 року, в узагальненому вигляді ієрархія професійно важливих якостей за ступенем значущості для забезпечення професійної діяльності розподілялася таким чином: на першому місці були комунікативні здібності; на другому – показники емоційно-вольової сфери; далі йшли – дисципліна та ставлення до праці; мотиваційна сфера та спрямованість особистості; інтелектуальні властивості; характерологічні особливості; професійна увага; професійна пам'ять; професійне мислення; психомоторні якості; професійна спостережливість; темпераментні особливості; тип вищої нервової діяльності (В. С. Лапчук (2014)), то сьогодні динамічні соціальні перетворення в Україні, кадрові ротації правоохоронців, що набули глобального масштабу, фундаментальні зміни організаційної структури правоохоронних органів суттєво вплинули на оцінку правоохоронцями найнеобхідніших рис для успішного виконання професійних обов'язків.

На перші місця за значущістю переважна більшість суспільних експертів поставила наявність у правоохоронця *антикорупційної культури, здатності працювати в умовах, що постійно змінюються, розвиток саморегуляції і рефлексії, сформованих конструктивних копінг-стратегій, відповідальності, здатності до прогнозування ситуації*.

Уперше за багато років подібного роду наукових досліджень «переможцями» рейтингу стали толерантність до невизначеності (на думку професіоналів-правоохоронців) та антикорупційні характеристики (як вимога суспільних експертів).

Антикорупційна культура особистості як частина правової культури, яка зі свого боку невід'ємна від загальної культури, чинить істотний вплив на погляди, установки й норми поведінки особистості, в тому числі й у професійній сфері. Благополучні, з точки зору досвіду боротьби з корупцією, країни докладають до формування антикорупційної культури суспільства не менше зусиль, ніж до організаційно-правового забезпечення боротьби з нею. Головними механізмами формування антикорупційної культури є *просвіта й освіта*. Сучасна українська молодь, повною мірою відбиваючи стан і проблеми всього нашого суспільства, часто демонструє відсутність чіткої системи цінностей, моральних норм і настановлень професійної поведінки, невисокий рівень цивільної активності. Професійне виховання є найважливішою частиною сучасної освіти, оскільки формує у майбутнього фахівця потребу врахування не лише особистісних, але й громадських, державних інтересів.

Антикорупційна культура припускає і наявність компетенцій, необхідних для правообумовленої поведінки: уміння розпізнавати корупцію як соціальне явище; уміння критично і об'єктивно оцінювати матеріали, пов'язані з корупційними проявами; здатності чітко уявляти собі, що таке боротьба з корупцією, і використовувати всі можливості для зниження корупційності в тих або інших сферах життя і діяльності; це стійка мотивація до антикорупційної поведінки, що має відповідати морально-правовим нормам суспільства.

Можна виділити такі функції антикорупційної культури:

- пізнавальна функція: вона характеризується осмисленням індивідом

корупційних явищ у правовій практиці;

- функція моделювання: на основі осмислення вона служить засобом формування відповідної моделі антикорупційної поведінки;
- регулююча функція: вона дає можливість зіставляти свою антикорупційну поведінку з правовими вимогами.

Завдання формування антикорупційної культури майбутніх правоохоронців у вищих навчальних закладах пов'язане з якісним оновленням і методів, засобів і форм організації навчання.

Наступна необхідна характеристика сучасного правоохоронця, на думку наших експертів, це *готовність працювати в умовах, що постійно змінюються*. Як зазначають зарубіжні дослідники інноваційних процесів у поліцейських органах *S. Darroch* і *L. Mazerolle* (2015), очікування сучасного суспільства від функціонування поліцейських органів вимагають від представників поліцейської професії всіх рівнів високої готовності до змін, однак таке прагнення й рівень здатності поліцейських організацій до прийняття інноваційних практик фактично не вивчаються, що робить психологічну сутність реорганізаційних процесів вельми важкозрозумілою.

Важливим напрямком розвитку нашої держави є інноваційний шлях розвитку. У зв'язку з цим особливо актуальним є підвищення інноваційної активності у професійній підготовці майбутніх поліцейських, а саме можливість формування та розвиток інноваційного потенціалу особистості, інноваційної активності майбутніх спеціалістів. Одним із важливих компонентів імовірності успішної готовності до змін стає механізм, оснований на *прогностичній діяльності* майбутніх правоохоронців. Доведено, що розвинута антиципаційна спроможність притаманна курсантам з високим рівнем готовності до інноваційної діяльності, а антиципаційна неспроможність властива курсантам із низькою орієнтацією до інноваційної діяльності (І. В. Клименко (2018)). У сучасному суспільстві вміння передбачати результати своєї роботи, вчасно коригувати та вдосконалювати методи й засоби досягнення мети є необхідною умовою успішності та конкурентоспроможності фахівця у будь-якій сфері.

Крім того, на думку експертів, високі психологічні вимоги, що висувуються до особистості та професійної діяльності працівника сучасної поліції, на цей момент обумовлені високим рівнем соціальної *відповідальності*, а також складністю роботи й наявністю постійного ризику. *Відповідальність* у діяльності працівників поліції посідає особливе місце. Описуючи категорію відповідальності, більшість авторів виділяють у ній три компоненти: когнітивний, емоційний і поведінково-результативний.

Відповідальність виступає тим необхідним компонентом у професійній діяльності правоохоронців, що обумовлюють успішність та ефективність їхньої праці. Саме на формуванні відповідальності зазвичай робиться наголос у процесі підготовки курсантів у рамках психологічного супроводу.

Наступну сходинку в нашому рейтингу експерти віддали *здатності правоохоронців до саморегуляції*. Як визначає К. М. Лисенко-Гелемб'юк, по-перше, саморегуляція є провідним процесом будь-якого виду життєдіяльності

особистості, передбачає усвідомлену мотивацію власних вчинків, їхню самооцінку та самоконтроль, свідому стимуляцію вольової активності, подолання небажаних емоційних станів, витримку під час подолання труднощів, використання засобів самозаспокоєння та самовладання, позитивної емоційної активності, по-друге, уміння людиною усвідомлено впливати на саму себе, що виражається в гальмуванні та стимулюванні певних власних дій, бажань, потреб, виробленні внутрішніх механізмів регуляції, тобто саморегуляція, дозволяє їй вибірково ставитися до зовнішніх впливів, здійснювати контроль за своїми вчинками, формувати життєву позицію (К. М. Лисенко-Гелемб'юк (2012)).

Отже, спираючись на вищенаведене, слід зауважити, що останнім часом у психології все більше помітні підходи, в яких поняття рефлексії та саморегуляції виявляються тісно пов'язаними між собою. Завдяки *рефлексії* в людини виникає внутрішнє життя і з'являється здатність керувати своїми станами й потягами – свобода вибору. Рефлексія визначена нашими експертами як найважливіша регулятивна складова особистості, що дозволяє їй свідомо вибудовувати свою життєдіяльність.

Професійна діяльність правоохоронців являє собою по суті щоденне розв'язання складних проблем, ситуацій, завдань. Наші експерти зазначали, що дуже важливою для фахівця є здатність долати труднощі, виживати у складних умовах виконання професійних обов'язків. Копінг-стратегії – це дії, що дозволяють людині долати складну життєву ситуацію на основі актуалізації її особистісних ресурсів та врахування умов і середовища, в якому відбувається ця ситуація. Це форма поведінки, що виявляється в готовності індивіда до розв'язання будь-яких життєвих проблем, ситуацій, завдань. Вона відображає спрямованість особистості на пристосування до обставин. Психологічне значення копінгу, констатує Є. П. Ільїн, полягає в тому, щоб якомога краще адаптувати людину до вимог ситуації, дозволяючи їй оволодіти нею, послабити або пом'якшити ці вимоги, намагатися уникнути або звикнути до них і таким чином погасити стресову дію ситуації (Є. П. Ільїн (2013)). Кожна стратегія психологічного подолання є специфічною, визначається суб'єктивним значенням ситуації, яку переживає людина, та відповідає переважно одному із завдань – вирішенню реальної проблеми чи її емоційному переживанню, коригуванню самооцінки чи регулюванню стосунків з людьми (Д. Д. Отич (2013)).

У структурі копінг-поведінки етап прийняття рішення про вибір стратегії включає *рефлексивне* оцінювання. Рефлексія виконує інтегративну роль у прийнятті рішення в ситуації вибору.

Рефлексивність особистості – це здатність особистості до спрямування власної діяльності на саму себе, власні особливості, тобто рефлексивність забезпечує особистості можливість самоконструювання, саморозвитку, самодетермінації, але необхідно розуміти, що вона може мати не лише конструктивний, а й деструктивний характер, наприклад коли у процесі саморозвитку особистість викорінює особливості, які заважають успішності її діяльності. Розглядаючи копінг-поведінку в рамках суб'єктно-діяльнісного підходу, в якому суб'єкт є центром і активно перетворює своє життя,

враховуючи зовнішні та внутрішні умови, рефлексивність можна визначити як суб'єктний ресурс, що опосередковує всі етапи подолання.

Основні функції *рефлексивності щодо копінг-поведінки* полягають у забезпеченні усвідомленості, цілісності та безперервності протікання процесу подолання, а також у регуляції його етапів, здійснення процесів варіативності й мобільності стратегій подолання. Оскільки, загалом, рефлексивність здійснюється у процесах самопізнання й саморозуміння, можна говорити про усвідомленість як функцію рефлексивності в копінг-поведінці.

Практичний досвід психологічної служби освітніх установ МВС доводить, що курсанти відомчих ЗВО потребують психологічного супроводу, який був би спрямований на розвиток у них конструктивних стратегій копінг-поведінки. У процесі професійної підготовки правоохоронці переживають низку кризових ситуацій, пов'язаних як з інтенсивним фізичним і особистісним розвитком, так і з підвищеною напруженістю навчальної та службової діяльності, необхідністю відповідати високим вимогам, що висуваються до працівника поліції. Неконструктивне подолання кризових ситуацій відбивається не тільки на особистісному розвитку курсантів, а й на успішності їх адаптації до вимог системи правоохоронних органів, а також на професійному та моральному становленні майбутніх офіцерів поліції.

Отриманий перелік професійно важливих якостей і особистісних властивостей став у подальшому основою проектування системи психологічного забезпечення різних форм професійної підготовки правоохоронців.

У четвертому розділі «Специфіка програм психологічного забезпечення на різних рівнях професійної підготовки поліцейських» представлено сутність, структуру, зміст і методи практичної реалізації програм психологічного забезпечення різних рівнів професійної підготовки поліцейських.

Перед Національною поліцією України, яка формується і розвивається у складних умовах соціально й економічно нестабільного суспільства, стоять складні завдання: забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Успішність виконання цих завдань залежить перш за все від злагодженої роботи всіх її ланок – від вищого керівництва до кожного патрульного і дільничного офіцера. Сьогодні недостатньо забезпечити поліцейського знаннями законів і гарною фізичною формою. Розв'язання проблеми підготовки майбутніх поліцейських до успішного здійснення професійної діяльності вимагає спрямування їх підготовки на розвиток певних індивідуальних якостей. Як показало проведене експертне вивчення, поліцейський має бути відповідальним, стійким до корупційних впливів, толерантним, забезпечений засобами адаптації до швидких змін у соціальному середовищі, уміти долати труднощі й конструктивно вирішувати проблеми тощо. Психологічними новоутвореннями в особистості поліцейського мають стати креативність мислення, раціональність поведінки, готовність йти на виважений ризик і почуття особистісної відповідальності, вміння адаптуватися до швидкоплинних змін, психологічна стійкість, готовність до психічних перевантажень, готовність до стресових ситуацій і вміння з них виходити.

Провідними положеннями, які мають виступати предикторами у проектуванні програм психологічного забезпечення професійної підготовки, є:

- особливості службової діяльності, до якої здійснюється професійна підготовка;
- «вхідні» професійні й особистісні характеристики кандидатів на службу;
- часові параметри процесу професійної підготовки;
- комплексне поєднання психологічного супроводу та психологічної підтримки особистості у процесі психологічного забезпечення.

Урахування під час професійної підготовки сутності та змісту майбутньої професійної діяльності дозволяє здійснювати комплексну оцінку професійних ситуацій і створювати в межах психологічного забезпечення умови, максимально наближені до служби.

Викладені вище положення дозволяють розглядати діяльність фахівців психологічного забезпечення професійної підготовки як технологію (сукупність форм, методів, прийомів, алгоритмів) пошуку, вивчення, створення, збереження, підтримки й відновлення психологічного ресурсу, необхідного для ефективного виконання майбутніх обов'язків поліцейського. За своєю суттю психологічне забезпечення являє собою цілеспрямовану, науково обґрунтовану, організовану трансформацію психологічного ресурсу особистості поліцейського зі стану потенційного в актуальний. Системність роботи фахівців служби забезпечується, з одного боку, розглядом особистості курсанта (слухача) як складної системи, що має різну спрямованість своїх проявів, починаючи від власної внутрішньої активності індивіда до включення в різні групи, а з іншого боку, виявленням усіх індивідуальних особливостей курсанта. Інший аспект системного підходу до побудови діяльності психологічної служби ЗВО зі специфічними умовами навчання полягає в тому, що всі сфери життєдіяльності курсанта (слухача) мають бути охопленими.

Психологічний супровід *курсанта* в роботі виступає як цілісний, безперервний процес вивчення, аналізу, формування, розвитку й корекції пізнавальної сфери й особистості курсанта в цілому, що потрапляє в поле діяльності працівників психологічної служби. На етапі первинної адаптації (перший курс) провідне значення надається просвітницькому, діагностичному та профілактичному видам діяльності психологічної служби.

У межах просвітницької діяльності курсантів знайомлять зі змістом, структурою, закономірностями становлення й розвитку вищеназаних професійно важливих якостей особистості працівника поліції. Ця робота здійснюється професорсько-викладацьким складом у процесі викладання дисциплін психолого-педагогічної спрямованості. Психолого-педагогічний цикл професійної підготовки створює можливості для розвитку в майбутніх працівників поліції рефлексивних умінь на планових заняттях під час навчально-виховного процесу.

У межах діагностичної діяльності на цьому етапі психолог психологічної служби досліджує сформованість таких професійно важливих якостей особистості курсанта, як толерантність до невизначеності, особистісна рефлексія

і здатність до саморегуляції, як необхідних для ефективною первинної адаптації.

У межах консультативної та корекційної роботи психолог за результатами діагностики проводить інформаційно-роз'яснювальну роботу з курсовим офіцером, спільно з ним розробляє систему конкретних заходів, спрямованих на допомогу курсантам у розвитку навчальних умінь і регуляції своєї життєдіяльності; здійснює індивідуальне консультування за запитами курсантів, розробляє та проводить тренінгові заняття, спрямовані на підвищення згуртованості в колективі.

У межах профілактичної діяльності науково-педагогічним складом, психологом і курсовим офіцером здійснюється психологічна підтримка першокурсників у подоланні труднощів самотійного життя і вибудовуванні комфортних взаємин з однокурсниками й педагогами.

Спільна робота різних суб'єктів освітнього процесу сприяє більш швидкій адаптації курсантів до навчального процесу і специфічних умов життєдіяльності, що дозволяє курсантам витримувати невизначеність, пов'язану зі зміною способу життя, сприяє початку самоаналізу, створює необхідну основу для розвитку саморегуляції.

На етапі інтенсифікації (другий і третій курси) функції психологічного забезпечення зводяться до діагностики динаміки особистісного і професійного розвитку, надання допомоги у вирішенні проблем, що виникають у взаємовідносинах з однолітками і педагогами, а також у суто особистих стосунках.

Отже, тут особливого значення набувають технології розвиваючої діагностики, психологічного консультування та розвитку.

Центральне місце в роботі психолога займають проблеми супроводу професійного розвитку курсантів. Засвоєння професійної діяльності у процесі навчання, участь у психологічних і професійних тренінгах, ділових і рольових іграх, що моделюють реальні професійні та життєві ситуації, сприяють розвитку прогностичних здібностей курсантів.

У межах цього напрямку психолог розробляє та проводить тренінгові заняття, які формують відповідальність, здатність до подолання стресових ситуацій, розвитку навичок психічної саморегуляції тощо.

Програма тренінгу, спрямована на формування відповідальності як професійно важливої якості особистості курсантів, може спиратися на розгляд відповідальності як функціональної єдності мотиваційних, емоційних, когнітивних, динамічних, регуляторно-вольових і продуктивних складових. Відповідно до наведеного вище програма тренінгу містить такі блоки:

- формування у курсантів глибокого і цілісного уявлення про відповідальність, розуміння стрижневої основи відповідальності, її суті;
- дослідження мотивації виконання відповідальних справ;
- дослідження і корекція емоційних станів, що виникають у курсантів під час виконання відповідальних справ;
- формування здатності до самотійного, без додаткового контролю, ретельного виконання важких і відповідальних завдань;

• підвищення рівня самостійності курсантів, їхньої самокритичності й незалежності при виконанні відповідальних справ.

Програма *тренінгу подолання стресових ситуацій* містила блоки, спрямовані на розвиток у курсантів ресурсів:

- когнітивного подолання стресу: позитивне мислення щодо причин стресу і способів його подолання; розуміння таких причин, раціональне осмислення ситуації та своїх можливостей, пошук і оцінка можливих засобів (ресурсів), які можуть бути мобілізованими для подолання стресу, позитивне мислення, що стосується стресової ситуації і власних потенціалів;

- емоційного подолання стресу: усвідомлення і прийняття своїх почуттів та емоцій, потреб і бажань, оволодіння соціально прийнятними формами прояву почуттів, контроль динаміки переживання, усунення застрягання, неповного відреагування тощо;

- поведінкового (діяльнісного) подолання: перебудова поведінки, корекція стратегій і планів, завдань і режимів діяльності, активізація або дезактивація поведінки або діяльності;

- соціально-психологічного подолання: зміна спрямованості особистості, корекція життєвих цінностей або їхніх пріоритетів, розширення простору соціальних ролей і позицій.

Тренінг психічної саморегуляції спрямований на зняття проявів стресових станів і зменшення ступенів емоційної напруженості діяльності, а також запобігання їх небажаних наслідків. Під психічною саморегуляцією розуміється цілеспрямована зміна як окремих психофізіологічних функцій, так і загалом нервово-психічного стану, що досягається шляхом спеціально організованої психічної активності.

Зміст *тренінгу саморегуляції* полягає в навчанні курсантів таких технік: нервово-м'язової (прогресивної) релаксації, аутогенного тренування. Ці два методи найбільш розроблені в теоретичному і змістовному плані та спрямовані на формування специфічного стану людини – релаксації (зменшення напруги, розслаблення) і на її основі – різних ступенів аутогенного занурення. Під час переживання цих станів створюються сприятливі умови для повноцінного відпочинку, посилення відновлювальних процесів і вироблення навичок довільної регуляції низки вегетативних і психічних функцій.

На діагностичному етапі особливого значення набуває моніторинг особистісного і професійного розвитку курсанта, який здійснюється психологом із певною періодичністю і супроводжується розробкою індивідуальних рекомендацій.

На етапі професійного представлення (четвертий курс) завдання психологічного супроводу полягають у підсумковій діагностиці професійних здібностей, допомозі у знаходженні професійного поля реалізації себе, підтримці у знаходженні сенсу майбутньої життєдіяльності.

На цьому етапі головною виступає консультативна діяльність. У процесі індивідуальної роботи з психологом у курсантів формується і розвивається особистісна та професійна рефлексія. Рефлексія в такому випадку являє собою

складний психологічний феномен, що виявляється в здатності займати аналітичну позицію щодо власної діяльності. Здатність до рефлексії дозволяє сформулювати власні цінності й принципи, визначити стратегію власного розвитку, спонукає до постійного саморозвитку і творчого ставлення до професійної діяльності.

Окремим важливим елементом у межах психологічного забезпечення стала програма формування антикорупційної культури курсантів. Антикорупційну культуру майбутніх правоохоронців розглянуто в роботі як складову їхньої загальної правової культури, тобто сукупності правових знань у вигляді норм, переконань і настанов, що регламентують правила взаємодії особистості й суспільства. Сформована антикорупційна культура особистості забезпечує уміння тлумачити ті або інші положення закону і визначати сферу їх дії; уміння застосовувати у своїй життєдіяльності правові знання проти корупції; знаходити вихід із заплутаних правових ситуацій, а значить, використовувати закон для захисту прав та інтересів громадян (І. М. Пустовалова (2011)).

Упровадження запропонованого варіанту формування антикорупційної культури особистості курсанта в умовах професійної підготовки передбачало діяльність фахівців психологічного забезпечення у трьох ракурсах (когнітивному, мотиваційному та поведінковому): корегування власне процесу професійної підготовки поліцейських через уведення антикорупційних компонентів у більшість дисциплін, що вивчаються, їх акцентування; проведення системи тренінгів із формування морально-правових настанов та емоційного неприйняття корупції як явища; закріплення отриманих знань та настанов у практичній діяльності. Психологічний тренінг антикорупційної культури втілював у собі риси двох форм практичної психології – навчання та психокорекції. Під час тренінгу для учасників моделювалися ситуації морального вибору в умовах невизначеності, були використані адекватно підібрані з цією метою елементи психологічної підготовки для опору корупційним спокусам і корекції потенційної корупційної поведінки на основі моделювання ситуацій, що провокують отримання хабара. Курсанти знайомилися з негативними боками корупції, навчилися відстоювати свою думку попри тиск групи або в разі зловживання довірою.

Експертна оцінка курсантами тренінгових занять проводилася за анкетною «Задоволеність тренінгом». Крім того, педагогами-психологами й викладачами ЗВО проводилася експертна оцінка особистісно-професійного розвитку курсанта. Оцінювався особистісно-професійний розвиток курсанта за період навчання від першого до випускного курсу за 5-бальною системою. Чим вище бал, тим вище психологи або викладачі оцінювали особистісно-професійний розвиток курсанта за час навчання у ЗВО.

Упродовж усіх чотирьох років експерименту проводився підрахунок кількості відвіданих курсантом групових занять і відвідувань курсантами індивідуального психологічного консультування.

Під час розгляду результатів проведеного дослідження ми також враховували середній бал успішності курсантів (середній бал в експериментальній

і контрольній групах на першому і четвертому курсах).

Таким чином, програма психологічного супроводу професійного та особистісного розвитку курсантів передбачала пролонговану системну і комплексну роботу всіх суб'єктів навчального процесу, яка здійснюється на всіх етапах професійної підготовки майбутніх поліцейських у ЗВО.

Розділ п'ятий дисертації «Експериментальне дослідження психологічного забезпечення процесу професійної підготовки курсантів у ЗВО зі специфічними умовами навчання» презентує результати впровадження програми психологічного забезпечення професійної підготовки курсантів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Для зручності проведення емпіричного дослідження й аналізу його результатів було сформовано умовні експериментальну ($n = 288$) і контрольну ($n = 287$) групи курсантів.

У межах кожного блоку програми психологічного забезпечення було розроблено окремі стратегії їх втілення (мету, завдання, психодіагностичний інструментарій, алгоритми, засоби та методи впровадження тощо). Так, наприклад, до основних засобів формування антикорупційної культури поліцейських віднесли правове навчання, тренінги з корегування морально-правових настанов, професійну правову практику. Правове навчання було спрямоване на засвоєння майбутніми правоохоронцями принципів, пов'язаних зі структуризацією певної моделі поведінки, що апріорі заперечує будь-який прояв корупційної діяльності; формування навичок боротьби з корупцією з метою не просто пасивної протидії корупції (не приймаю, не беру участі), але й розвитку відповідного ставлення до практики їх застосування. Також сюди належить уміння використовувати свої службові права і виконувати професійні обов'язки.

Аналіз дослідження антикорупційної спрямованості особистості показав, що проведені заняття за програмою формування антикорупційної культури дозволили поліпшити ряд антикорупційних детермінант: підвищився рівень антикорупційної поведінки і правосвідомість курсантів. Удалося підвищити рівень совісності і знизити показники егоїзму. Всі виявлені під час повторної діагностики психологічні новоутворення сприяють зниженню готовності курсанта піддатися корупційному впливу з боку товаришів по службі та спокуси отримання хабара від сторонніх осіб, підвищують рівень його відповідальності та свідомості. Ці зміни носять не тільки прикладний характер для вдосконалення службової поведінки, а й підвищують рівень антикорупційної культури особистості в цілому.

Завданнями програми з формування толерантності до невизначеності стали формування: конструктивного ставлення до невизначених ситуацій; здатності розмірковувати над проблемою, навіть якщо є невідомими усі чинники та можливі наслідки прийняття рішення; здатності приймати конфлікт і напруження, що виникають у невизначених ситуаціях; здатності опиратися відсутності зв'язності та логіки в інформації, що надходить; здатності приймати невідоме; здатності сприймати нові, незнайомі та ризиковані ситуації як такі, що стимулюють; готовності пристосуватися до невизначеної ситуації чи ідеї.

За результатами проведених заходів було встановлено, що курсантам, які навчалися в межах програми психологічного забезпечення професійної підготовки, є властивою толерантність до невизначеності, що виявляється у здатності сприймати себе суб'єктом власних дій та контролювати власне життя, оптимістично оцінювати власні успіхи та невдачі, вони є більш спрямованими на очікування успіху в майбутньому.

Емпіричне дослідження показників відповідальності показало, що у курсантів – майбутніх поліцейських, які навчалися в умовах психологічного забезпечення, спостерігається більш високий рівень самостійності, самокритичності та незалежності під час виконання відповідальних справ, у них спостерігається виражена активна регуляція відповідальності, рефлексія на морально-етичні ситуації. У курсантів, які навчалися у звичайних умовах, спостерігалася певна залежність під час виконання справ, тобто вони бралися за відповідальну роботу, але їм для цього був потрібен якийсь контроль, стимул. Крім того, діагностика показала, що їм притаманний низький рівень самокритичності та схильність перекладати відповідальність на інших і їх структура відповідальності характеризується внутрішньою конфліктністю та інтуїцією в морально-етичній сфері.

Позитивні зрушення також були отримані за результатами впровадження тренінгових програм із формування саморегуляції та рефлексивності поліцейських. Контрольні заміри показали, що курсанти експериментальної групи є більш автономними, мають більшу здібність самостійно планувати діяльність і поведінку, організовувати роботу з досягнення поставленої мети, контролювати хід її виконання. Вони більш успішно реалізовували свої наміри в діях, краще засвоювали нову інформацію і швидше трансформували її в навички. Загалом курсанти цієї групи виявили достатньо високий рівень самоуправління, у той час як у курсантів контрольної групи було виявлено більш низький рівень самостійності, що свідчить про їх залежність від думок та оцінок оточення. Плани і програми їхніх дій розробляються не самостійно, за відсутності сторонньої допомоги в них неминуче виникають регуляторні збої. Вони менш схильні до щоденного планування та організації чітких цілей, їм притаманний недостатній рівень самоорганізації.

Досліджувані експериментальної групи показали більш повне усвідомлення, розуміння і структурування отриманого у минулому досвіду, схильність до аутокомунікативної властивості особистості, тобто в них було виявлено достатньо високий рівень практично орієнтованої підготовки до самостійної професійної діяльності.

Активне подолання в сукупності з позитивним використанням соціальних ресурсів підвищує стресостійкість людини. Саме формування проактивного копіngu, зорієнтованого на майбутнє, який поєднує процеси особистісного управління якістю життя із саморегуляцією для досягнення мети, стало головною лінією відповідної програми психологічного забезпечення. За результатами дослідження складових стратегій подолання стресових ситуацій було виявлено, що курсантам експериментальної групи в більшості притаманні

конструктивні та проактивні копінг-стратегії, які основані на тому, що життя спрямовується індивідуальними, а не зовнішніми чинниками. Курсанти, які навчалися у звичайних умовах, виявилися в цілому менш схильними до зміни власних характеристик і ставлення до ситуації, що пов'язано з використанням менш активних копінг-стратегій.

Антиципаційна спроможність відображає прогностичну здібність успішності діяльності в різних життєвих ситуаціях і є включеною в будь-яку діяльність, що безумовно впливає на ефективність і продуктивність діяльності майбутніх поліцейських. Дослідження цієї здатності показало, що курсанти експериментальної групи значною мірою здатні передбачати хід подій, прогнозувати розвиток ситуацій та особисті реакції на них і реагувати з часо-просторовим випередженням. Вони схильні негативно оцінювати своє минуле, але водночас достатньо позитивно оцінюють своє майбутнє. Вони мають вищий рівень самокритичності щодо ділових і особистих якостей, що підвищує їх прогностичну здатність в умовах отримання зворотного зв'язку в контексті професійної та приватної взаємодії.

Таким чином, у результаті проведеного емпіричного дослідження було виявлено позитивну динаміку за такими показниками, як: сформована антикорупційна культура, саморегуляція, рефлексія, толерантність до невизначеності, сформованість конструктивних стратегій подолання, прогностична здатність, високий рівень відповідальності. Водночас було встановлено, що в експериментальній групі були отримані більш високі результати, що пояснюється впливом заходів психологічного забезпечення. У контрольній групі таких змін не спостерігалось, що дозволило зробити висновок про ефективність розроблених програм.

У шостому розділі *«Психологічне забезпечення поліцейських на етапі первинної професійної підготовки»* на основі аналізу специфіки й складових професійної діяльності випускників первинної професійної підготовки презентовано програму психологічного забезпечення слухачів курсів первинної підготовки поліцейських і надано результати її впровадження.

У 2015 році лави Національної поліції України поповнили представники різноманітних професій та сфер діяльності, які протягом достатньо короткого проміжку часу навчалися на курсах первинної професійної підготовки поліцейських. Мотивацією до навчання в них виступило прагнення стати частиною правоохоронної реформи та втілити бажання служити українському народові. На той час від успішності процесів їх правового та професійного становлення залежала успішність реформи правоохоронної галузі України в цілому. Відповідно до цього і питання ефективного психологічного супроводу їх професійної підготовки набули надзвичайної значущості.

Провідними завданнями психологічного забезпечення на етапі первинної професійної підготовки стали:

- вивчення й розвиток професійних і особистісних якостей молодих фахівців;
- актуалізація наявного професійного й соціального досвіду, стилю

професійної діяльності та його пристосування до вимог професії;

- підтримка молодого правоохоронця під час входження у новий колектив;
- допомога в реальному оцінюванні власної професійної компетентності;
- формування професійної самосвідомості, адекватної професійної та особистісної самооцінки або її корекція;
- надання підтримки за наявності почуття професійної неповноцінності;
- формування установки на необхідність підвищення професійних знань, умінь, навичок;
- допомога й підтримка у визначенні молодим фахівцем нових цілей професійного життя;
- формування елементарної психологічної грамотності тощо.

Після того, як із 16 липня по 25 вересня 2015 року в Харківському національному університеті внутрішніх справ пройшли підготовку перші 787 патрульних поліцейських, психологами було проведено значний блок психодіагностичних процедур, спрямованих на уточнення слабких місць професійної підготовки та визначення психологічних проблем слухачів.

Випускники первинної професійної підготовки найбільш інтенсивно спілкуються з громадянами і щоденно потрапляють у непрості службові ситуації, які пов'язані з протидією правопорушенням і злочинам. З нормативно-правових позицій вони наділені широкими повноваженнями, разом із тим дії поліцейських під час виконання службових обов'язків часто засвідчували, що певна кількість працівників є психологічно не готовою виконувати поставлені завдання, молоді поліцейські розгублюються і допускають серйозні помилки, що нерідко призводить не лише до їх поранень, але й до загибелі. Щодо психологічних проблем професійної взаємодії працівників Національної поліції України було виокремлено такі:

1) часте виникнення гостроконфліктних ситуацій, що спричиняються протистоянням суб'єктів правоохоронної діяльності та кримінально зараженими елементами, несумлінними потерпілими і свідками – особами, які дають свідомо неправдиві свідчення або відмовляються від дачі показань у зв'язку з різноспрямованістю цілей діяльності; проекція конфліктних взаємовідносин злочинця із законом і суспільством на конкретну особу – працівника поліції, правова обмеженість суб'єкта правоохоронної діяльності в обранні засобів і способів діяльності при ненормованості поведінки та дій правопорушника;

2) наявність ситуацій службової діяльності, що характеризуються суперечливим співвідношенням суб'єктивних уявлень поліцейського про справедливість і соціальними, політичними, правовими реаліями, відповідальністю за вирішення проблем, що стосуються не лише здоров'я, але й честі, гідності та свободи громадян.

3) необхідність діяти в умовах невизначеності, дефіциту часу, необхідності швидкого прийняття правильних рішень за умови відсутності повної інформації.

Значна частина молодих поліцейських (68 %) головною перешкодою на шляху професійної самореалізації називала високий рівень невизначеності

службових ситуацій. Вони зазначали, що до зовнішнього тиску невизначеності, додається ще й невизначеність «внутрішня». З огляду на це, особливе місце серед особистісних якостей майбутнього правоохоронця займає толерантність до невизначеності, яка в широкому розумінні має ознаки умови, процесу та механізму реалізації психологічної готовності до змін та інновацій у професійній діяльності. Розуміння толерантності до невизначеності апелює як до суб'єктивної невпевненості поліцейського, так і до прийняття людиною нового, невідомого, суперечливого, незрозумілого. Працівники поліції під час виконання службових обов'язків часто потрапляють в ситуації ризику, особливістю яких є складність здійснення підбору стратегії поведінки та прийняття професійних рішень. Для того, щоб зрозуміти, наскільки вміло і спокійно поліцейські будуть діяти у кризових ситуаціях з неоднозначними перспективами, необхідно визначити, як впливає ситуація невизначеності на професіонала.

За результатами проведених психодіагностичних досліджень, а також після застосування методу експертних оцінок, де за експертів виступили викладачі ХНУВС, задіяні у процесі підготовки, було сформовано два блоки психологічного забезпечення первинної професійної підготовки патрульних поліцейських: формування стресостійкості і толерантності до невизначеності майбутніх правоохоронців, аналіз яких наведено в таблиці 3.

Таблиця 3 – Показники окремих складових толерантності до невизначеності та стресостійкості слухачів курсів первинної професійної підготовки поліцейських

Складові стресостійкості та толерантності до невизначеності	Експериментальна група (I)	Контрольна група (II)	t	p
Толерантність до невизначеності	48,29±0,96	42,52±1,08	3,99	0,001
Раціональність	8,72±1,02	5,17±0,89	2,62	0,05
Пильність	13,69±0,79	11,15±0,61	2,54	0,01
Уникнення	9,88±0,95	12,47±0,85	2,04	0,05
Складність	27,05±0,86	30,78±0,72	3,34	0,001
Загальний індекс організаційного стресу	38,47±0,92	42,16±0,83	2,98	0,001
Проактивне подолання	39,58±0,97	36,24±1,07	2,31	0,05
Орієнтація на вирішення завдань	56,92±1,06	52,49±1,02	3,01	0,001
Загальна здатність до самоуправління	31,56±0,88	27,47±0,91	3,23	0,001

Результати дослідження з формування зазначених блоків психологічного забезпечення свідчать, що слухачам, підготовка яких здійснюється в межах програми психологічного забезпечення професійної підготовки, властива толерантність до невизначеності, що виявляється у прийнятті невизначеності та

відкритості до нового, тоді як у контрольній групі курсантів діагностується схильність до жорсткої регламентації життя і повного усвідомлювання того, що відбувається. Курсанти експериментальної групи схильні діяти в ситуаціях при повній орієнтації в ній, приймати ризиковані рішення та уточнювати цілі й завдання прийнятих рішень, чого не можна сказати про слухачів, які навчалися у звичайних умовах, для яких характерне уникнення самостійного прийняття рішення, перекладання відповідальності та схильність до високого рівня тривожності в ситуації невизначеності.

За результатами впровадження тренінгового комплексу з удосконалення стресостійкості, у слухачів сформувався певний алгоритм досягнення поставленої мети, який складається з поетапного вирішення низки завдань, що дозволяє досягти бажаного результату. Ці курсанти характеризуються терплячістю, стійкістю, взагалі більш високою стійкістю до стресів, тоді як контрольній групі курсантів притаманна низька стресостійкість, їм важко переключатися на нову систему роботи, що свідчить про ригідність і зниження адаптивних здібностей. Учасники програми виявилися більш здатними об'єктивно оцінювати ситуацію, спроможними зосередитися на проблемі, в них виявився достатньо високий рівень схильності до переорієнтації на іншу діяльність для отримання необхідних ресурсів, які дозволять у подальшому ефективно вирішувати проблемні моменти життя. Курсанти експериментальної групи виявилися готовими до створення нового, зустрічі з незвичайною ситуацією або протиріччями, необхідністю постановки нових цілей, пошуком нових рішень і засобів досягнення цілей.

Упроваджені заходи та їх результати довели правильність і доцільність теоретико-методологічних підходів до організації системи психологічного забезпечення первинної професійної підготовки поліцейських.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукової проблеми – формування концептуальних засад психологічного забезпечення професійної підготовки працівників поліції. Підсумок проведеного теоретичного аналізу та одержані під час проведення дослідження експериментальні дані дозволили сформулювати низку висновків різного рівня узагальнення (методологічного, теоретичного та емпіричного).

1. Дослідження психологічних аспектів поліцейської освіти в Україні та за кордоном дозволило визначити різні підходи до її запровадження. Дискусійними виявилися питання академічних вимог до працівників поліції, змісту поліцейської освіти, її професійного та виховного наповнення, спрямованості тощо. Професійна підготовка поліцейських часто виступає головним питанням у процесі загальних культурних змін і реформ. В Україні основними чинниками, що детермінують сучасний стан правоохоронної системи, стали ґрунтовні перетворення 2015–2018 років – глобальні кадрові ротації, створення патрульної поліції, значні зміни у регламентах і умовах службової діяльності тощо. З одного боку, зі служби пішла значна частина кваліфікованих, досвідчених фахівців

(не всі виявилися здатними продовжувати працювати в нових, складних умовах), з іншого боку, процеси адаптації нових поліцейських до професійної діяльності також виявилися непростими й болісними. Проведений теоретичний аналіз показав, що значною мірою кінцевий успіх реформ визначають суто психологічні чинники. Це обумовлює необхідність пошуку шляхів адаптації процесів професійної підготовки поліцейських до викликів часу, зокрема за рахунок використання новітніх психологічних практик.

2. Теоретичний та емпіричний аналіз наукової проблеми дозволив визначити сутнісний зміст концепції психологічного забезпечення професійної підготовки працівників поліції: принципи проектування і функціонування системи психологічного забезпечення професійної підготовки працівників поліції; компоненти (або структурні складові) системи психологічного забезпечення (його цілі, функції, завдання; суб'єкти, аспекти й етапи психологічного забезпечення; алгоритм, технології та засоби його реалізації); теоретичну модель, яка забезпечує загальне уявлення про систему психологічного забезпечення і містить характеристики його компонентів; оцінку продуктивності психологічного забезпечення за допомогою установаження критеріїв і показників його ефективності; умови й чинники, що впливають на ефективність функціонування системи психологічного забезпечення.

Запропоновано продуктивний концептуальний підхід до розгляду системи психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських у контексті теорії цілеспрямованих систем. Визначено, що специфіка психологічного забезпечення професійної підготовки як системи полягає в наявності у неї ресурсів та інструментальних можливостей до самодіагностування і корегування власних цілей (мішеней).

Методологічною підставою проектування системи психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських виступають принципи системності, комплексності, правомірності, оптимізації, а також ідеї гуманізації освіти у рамках особистісно-розвивальної парадигми. Психологічне забезпечення професійної підготовки працівників поліції розглянуто у дослідженні як систему діяльності психологів, що сприяє активізації всіх складових процесу професійної підготовки; надає суб'єктам освітнього процесу можливість усвідомлювати і приймати вимоги професійних поліцейських практик до їх особистісно-професійних характеристик; дозволяє гармонізувати внутрішній психічний розвиток особистості та зовнішні умови її соціально-професійного життя; наближає рівень підготовки поліцейських до сучасних запитів суспільства.

Змістовні характеристики концептуальних компонентів психологічного забезпечення відображають сучасні уявлення про психологічне забезпечення професійного становлення особистості та його механізми (алгоритм, технології, цілі, завдання, закономірності, умови, чинники тощо) і відбиті у відповідних компонентах теоретичної моделі: цільовому, змістовому, інструментальному, технологічному, результативному. Розроблена теоретична модель забезпечує загальне уявлення про систему психологічного забезпечення професійної

підготовки поліцейських і містить характеристики його компонентів.

3. Із застосуванням методу аналізу експертних оцінок, де експертами виступили працівники поліції та представники суспільства, було визначено найбільш затребувані характеристики сучасного поліцейського, з точки зору професіоналів і з точки зору громадян. Для встановлення остаточної думки експертів було застосовано теорію Джона Кемені, за якою загальну думку знаходять як розв'язання оптимізаційної задачі. Серед найважливіших характеристик, які потрібні правоохоронцю, було виділено такі: сформована антикорупційна культура, саморегуляція, рефлексія, толерантність до невизначеності, сформованість конструктивних стратегій подолання, прогностична здатність, високий рівень відповідальності, які визначили сутнісне наповнення програм психологічного забезпечення.

4. З урахуванням визначених мішеней було розроблено й апробовано програми психологічного забезпечення професійної підготовки курсантів (слухачів). Стратегічними завданнями проєктованих програм стали: сприяння особистісно-професійному розвитку курсантів (слухачів), наближення результатів професійної підготовки поліцейських до вимог професійних поліцейських практик і до запитів та очікувань суспільства щодо рівня поліцейських послуг. За своєю суттю запропоновані програми психологічного забезпечення мали трансформувати психологічний ресурс майбутніх поліцейських зі стану потенційного в актуальний, гармонізувати внутрішній психічний розвиток особистості курсанта (слухача) із зовнішніми умовами соціально-професійного життя.

Специфіка програм визначалася низкою чинників. По-перше, ступенем розгорнутості самого процесу професійної підготовки (2–4 місяці або 4 роки), який визначав можливості деталізації елементів програм формування заданих мішеней. По-друге, зміст та наповнення програм визначався особливостями майбутньої професійної діяльності поліцейських (патрульна діяльність або якась інша). По-третє, враховувалися «вхідні» характеристики кандидатів на службу (вік, освіта, перша або друга професіоналізація тощо).

5. Розроблено й апробовано програму психологічного забезпечення курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Аналіз отриманих емпіричним шляхом даних показав, що в результаті реалізації системи психологічного забезпечення слухачів ЗВО спостерігалася позитивна динаміка за такими показниками: сформована антикорупційна спрямованість, антикорупційна культура, здатність приймати рішення, саморегуляція, рефлексія, толерантність до невизначеності, сформованість конструктивних стратегій подолання, прогностична здатність, високий рівень відповідальності. При цьому було встановлено, що в експериментальній групі отримано більш високі результати, що пояснюється впливом психологічного забезпечення. У контрольній групі таких змін не спостерігалось, що дозволило зробити висновок про ефективність розробленої програми.

6. Розроблено й апробовано програму психологічного забезпечення професійної підготовки слухачів курсів первинної підготовки поліцейських,

стрижневими блоками якої стали формування стресостійкості як складової саморегуляції та толерантності до невизначеності у майбутніх правоохоронців. За результатами впроваджених програм емпіричним шляхом доведено, що курсантам, які навчалися в межах програми психологічного забезпечення професійної підготовки, властива толерантність до невизначеності, яка виявляється у здатності сприймати себе суб'єктом власних дій та контролювати власне життя, у прагненні оптимістично оцінювати власні успіхи та невдачі, у більшій спрямованості на очікування успіху в майбутньому. Позитивної динаміки також зазнали показники саморегуляції.

Переважає більшість слухачів експериментальної групи під час анкетування висловили задоволеність результатами процесу психологічного забезпечення і зазначили, що психологічний супровід допоміг їм у вирішенні конкретних питань.

7. Визначено засади ефективного застосування системи психологічного забезпечення різних рівнів професійної підготовки працівників поліції. Установлено, що на ефективність психологічного забезпечення професійної підготовки працівників поліції впливають: гармонійна інтегрованість системи психологічного забезпечення у цілісний процес професійної підготовки; чітке визначення цілей та напрямків діяльності психологів, врахування вікових, освітніх та індивідуальних характеристик кандидатів на службу; врахування вимог сучасних поліцейських практик та запитів суспільства при побудові програм забезпечення, послідовність реалізації всіх етапів і аспектів психологічного забезпечення.

Перспективним надалі вбачається подальший розвиток як концептуальних, так і суто практичних ракурсів досліджуваної проблеми. У цілому дисертаційне дослідження на зазначену тему відкриває нові можливості для проведення подальших теоретичних, емпіричних і прикладних досліджень у царині психології поліціювання.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях автора:

1. Монографія:

Клименко І. В. Психологічні засади професійної підготовки поліцейських : монографія. Харків : Фоліо, 2018. 424 с.

2. Статті у наукових фахових виданнях України:

2.1. Клименко І. В. Взаємозв'язки життєстійкості та складових самоорганізації діяльності курсантів – майбутніх правоохоронців у контексті програми психологічного забезпечення. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2017. Т. XII: Психологія творчості, вип. 23. С. 97–104.

2.2. Клименко І. В. Взаємозв'язки когнітивно-поведінкових стратегій подолання зі складовими особистісної рефлексивності курсантів, які навчаються в умовах психологічного забезпечення. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2016. Т. X: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія, вип. 29. С. 72–83.

2.3. Клименко І. В. Взаємозв'язки факторів прийняття рішень та життєстійкості у курсантів – майбутніх правоохоронців. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2017. Т. VI: Психологія обдарованості, вип. 13. С. 57–66.

2.4. Клименко І. В. Гармонійна та негармонійна відповідальність курсантів – майбутніх правоохоронців у контексті програми психологічного забезпечення. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Психологічні науки»*. 2017. № 2 (7). С. 99–111.

2.5. Клименко І. В. Психологічні проблеми первинної професійної підготовки поліцейських. *Теоретичні і прикладні проблеми психології* : зб. наук. пр. Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля. 2015. № 2 (37), т. 3. С. 290–298.

2.6. Клименко І. В. Ситуація невизначеності та роль толерантності як складової соціально-психологічної адаптації курсантів-правоохоронців. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2017. Т. VII: Екологічна психологія, вип. 43. С. 61–70.

2.7. Клименко І. В. Специфіка когнітивно-поведінкових копінг-стратегій та їх взаємозв'язку зі складовими симптомокомплексу рефлексивності курсантів які навчаються в умовах психологічного забезпечення. *Психологічний часопис* : зб. наук. пр. 2016. № 2 (4), вип. 4. С. 43–56.

2.8. Клименко І. В. Становлення індивідуально-стильової саморегуляції та толерантності до невизначеності у поліцейських в процесі професійної підготовки. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. пр. ДВНЗ «Запорізький національний університет» та Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2017. № 2 (12). С. 80–86.

2.9. Клименко І. В. Формування антикорупційної спрямованості особистості майбутнього правоохоронця в системі вищих навчальних закладів МВС України. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2017. Т. X: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія, вип. 29. С. 118–129.

2.10. Клименко І. В. Формування толерантності до невизначеності у курсантів – майбутніх правоохоронців в контексті програми психологічного забезпечення професійної підготовки. *Вісник Національного університету оборони України*. 2017. № 1 (48). С. 105–111.

3. *Статті у наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз:*

3.1. Клименко І. В. Антиципаційна спроможність як компонент прогностичної компетентності курсантів – майбутніх правоохоронців. *Психологічний часопис* : зб. наук. пр. 2018. № 1. Вип. 11. С. 61–71.

3.2. Клименко І. В. Модель службової діяльності як предиктор її психологічного забезпечення. *Право і Безпека*. 2017. № 3 (66). С. 133–139.

3.3. Клименко І. В. Проактивна копінг-поведінка у курсантів – майбутніх правоохоронців у контексті програми психологічного забезпечення професійної підготовки. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2017.

Вип. 38. С. 215–227.

3.4. Клименко І. В. Психологічні контексти поліцейської підготовки та поліцейської освіти у зарубіжних дослідженнях. *Право і Безпека*. 2016. № 4 (63). С. 12–19.

3.5. Клименко І. В. Саморегуляція та рефлексивність курсантів – майбутніх поліцейських у контексті програми психологічного забезпечення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*. 2018. Вип. 4, т. 2. С. 171–177.

3.6. Клименко І. В. Система психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських: зміст і складові. *Право і Безпека*. 2017. № 4 (67). С. 17–23.

3.7. Клименко І. В. Специфіка самоорганізації курсантів в межах програми психологічного супроводу в період підготовки поліцейських. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2018. Т. X. Вип. 31. С. 64–74.

3.8. Клименко І. В. Толерантність до невизначеності як фактор адаптації курсантів – майбутніх правоохоронців, які навчаються в рамках психологічного супроводу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2017. Вип. 4, т. 2. С. 164–168.

3.9. Клименко І. В. Формування антикорупційної культури особистості майбутнього правоохоронця в системі вищих навчальних закладів МВС України. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2017. Вип. 37. С. 131–142.

3.10. Клименко І. В. Формування відповідальності у майбутніх правоохоронців у процесі професійної підготовки. *Право і Безпека*. 2017. № 2 (65). С. 152–157.

4. *Статті в іноземних наукових виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз:*

4.1. Klymenko I. V. The goals of psychological support of policemen at the stage of professional training. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools* (Канада). 2017. Vol. 21, No. 3. P. 117–122.

4.2. Клименко І. В. Принципи проектування та організації системи психологічного забезпечення професійної підготовки правоохоронців. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools* (Канада). 2017. Vol. 24, No. 6. P. 22–27.

4.3. Клименко И. В. Когнитивно-поведенческие стратегии преодоления у курсантов-правоохранителей в контексте программы психологического сопровождения профессиональной подготовки. *Pedagogik mahora* : Ilimiy-nazariy va metodik jurnal / Vuxoro davlat universiteti. Vuxoro, O'zbekiston Respublikasi. 2017. № 2. P. 109–115. (Педагогическое мастерство. Научно-методический журнал. Бухарский государственный университет. Бухара, Республика Узбекистан. 2017. № 2. С. 109–115).

4.4. Клименко И. В. Особенности прогностической компетентности будущих полицейских в контексте программы психологического сопровождения

професійної підготовки. *Право. Економіка. Психологія* : науч.-практ. журн. / Витебський гос. ун-т ім. П. М. Машерова, Беларусь. 2018. № 1 (9). С. 63–65.

5. *Наукові праці апробаційного характеру:*

5.1. Клименко І. В. Антикорупційна культура особистості поліцейського як завдання професійного виховання. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України* : зб. наук. пр. [за матеріалами II міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 21 квіт. 2017 р.] / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. спец. фіз. підготовки. Харків, 2017. С. 264–268.

5.2. Клименко І. В. Антикорупційна спрямованість правоохоронців та її формування в системі вищих навчальних закладів МВС України. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 берез. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 93–97.

5.3. Клименко І. В. Десять кроків реформування поліції. *Підготовка охоронців правопорядку в Харкові* : зб. наук. ст. і тез доп. на наук.-практ. конф. до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (м. Харків, 25 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 22–23.

5.4. Клименко І. В. Завдання психологічного забезпечення поліцейських на етапі професійної підготовки. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України* : зб. наук. праць [за матеріалами III міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 24 трав. 2018 р.] / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Каф. спец. фіз. підготовки ф-ту № 2. Харків, 2018. С. 68–72.

5.5. Клименко І. В. Психологічний супровід в процесі навчання у вищих навчальних закладах системи МВС України. *Стратегія якості у промисловості і освіті* : матеріали XIII Міжнар. конф. (м. Варна, Болгарія, 5–8 черв. 2017 р.) : у 2 т. Дніпро – Варна, 2017. Т. II. С. 307–309.

5.6. Клименко І. В. Психологічний супровід формування толерантності як необхідної компетенції професійної підготовки майбутніх правоохоронців *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. С. П. Бочарової (м. Харків, 30 берез. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України ; Консультат. місія Європейського Союзу в Україні. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 177–179.

5.7. Клименко І. В. Роль психологічного супроводу в процесі навчання курсантів – майбутніх правоохоронців. *Актуальні проблеми психології навчання та розвитку* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. з нагоди 70-ліття заснування Лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці (м. Київ, 25–26 трав. 2017 р.) / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2017. С. 108–110.

5.8. Клименко І. В. Симптомокомплекс відповідальності курсантів – майбутніх правоохоронців у контексті програми психологічного супроводу. *Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці* : електрон. журн. 2017. № 3 (17). URL: <http://expertize-journal.org.ua/psihologicheskaya-ekspertiza/769-klimenko-i-v-simptomokompleks->

vidpovidalnosti-kursantiv-majbutnikh-pravookhorontsiv-u-konteksti-programi-psikhologichnogo-suprovodu (дата звернення: 15.01.2019).

5.9. Клименко І. В. Система психологічного супроводу як чинник професійно-особистісного розвитку та саморозвитку курсантів-правоохоронців. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України* : тези доп. наук.-практ. конф. (м. Харків, 7 квіт. 2017 р.) / МВС України, Харків, нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 51–54.

5.10. Клименко І. В. Специфіка саморегуляції курсантів – майбутніх правоохоронців у контексті програми психологічного забезпечення. *Актуальні питання теорії та практики психолого-педагогічної підготовки фахівців в умовах сучасного освітнього простору* : матеріали III наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 квіт. 2017 р.) / Харків. дер. акад. фіз. культури, Каф. педагогіки та психології. Харків, 2017. С. 90–94.

5.11. Клименко І. В. Формування антикорупційної спрямованості особистості у контексті професійної підготовки поліцейських. *Бочаровські читання* : тези доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю підгот. психологів у Харків. нац. ун-ті внутр. справ (м. Харків, 13 квіт. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 139–140.

5.12. Клименко І. В., Євдокімова О. О. Психологічне забезпечення професійної підготовки поліцейських. *Dny vědy – 2018 : materiály XIV mezinárodní vědecko-praktická konference (22–30 března 2018 r.). Vol. 5: Filologie. Psychologie a sociologie. Hudba a život. Tělesné kultury a sport. Praha : Publishing House «Education and Science», 2018. S. 66–68. (Особистий внесок автора полягає у визначенні сутності та змісту психологічного забезпечення).*

5.13. Клименко І. В., Євдокімова О. О. Формування антикорупційної спрямованості поліцейських в ході професійної підготовки. *Science without borders – 2018 : materials of the XIII international scientific and practical conference (March 30 – April 7, 2018). Vol. 8: Psychology and sociology. Sheffield : Science and Education Ltd, 2018. P. 70–73. (Особистий внесок здобувача полягає у визначенні складових антикорупційної спрямованості поліцейських).*

АНОТАЦІЯ

Клименко І. В. Теорія і практика психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.06 – юридична психологія. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2019.

У дослідженні на основі системного аналізу психологічних складових різних рівнів поліцейської освіти в Україні, її проблем і протиріч на сучасному етапі розвитку обґрунтовано необхідність упровадження у процес професійної підготовки працівників поліції системи психологічного забезпечення як процесу, що наближає результати професійної підготовки до вимог сучасних поліцейських практик та очікувань суспільства.

У дисертації запропоновано цілісну концепцію психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських, яка містить теоретико-методологічне та емпіричне обґрунтування наукової проблеми, теоретичну модель психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських, що розкриває його основні компоненти (цілі, завдання, функції, етапи, аспекти, технології та алгоритми реалізації); критерії оцінки ефективності та засади оптимізації системи психологічного забезпечення професійної підготовки поліцейських.

Автором розроблено та апробовано програми психологічного забезпечення для різних рівнів професійної підготовки працівників поліції, досліджено їх ефективність.

Ключові слова: психологічне забезпечення, психологічна підтримка, професійна підготовка, поліцейські, курсанти, поліцейська освіта, суб'єкти навчального процесу, теоретична модель, цілеспрямована система.

АННОТАЦІЯ

Клименко И. В. Теория и практика психологического обеспечения профессиональной подготовки полицейских. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора психологических наук по специальности 19.00.06 – юридическая психология. – Харьковский национальный университет внутренних дел. – Харьков, 2019.

В исследовании на основе системного анализа психологических составляющих различных уровней полицейского образования в Украине, его проблем и противоречий на современном этапе развития обоснована необходимость внедрения в процесс профессиональной подготовки сотрудников полиции системы психологического обеспечения как процесса, приближающего результаты профессиональной подготовки к требованиям современных полицейских практик и ожиданий общества.

В диссертации предложена целостная концепция психологического обеспечения профессиональной подготовки полицейских, которая содержит теоретико-методологическое и эмпирическое обоснование научной проблемы, теоретическую модель психологического обеспечения профессиональной подготовки полицейских, раскрывающую его основные компоненты (цели, задачи, функции, этапы, аспекты, технологии и алгоритмы реализации) критерии оценки эффективности и основы оптимизации системы психологического обеспечения профессиональной подготовки полицейских.

Автором разработаны и апробированы программы психологического обеспечения для различных уровней профессиональной подготовки сотрудников полиции, исследована их эффективность.

Ключевые слова: психологическое обеспечение, психологическая поддержка, профессиональная подготовка, полицейские, курсанты, полицейское образование, субъекты учебного процесса, теоретическая модель, целеустремленная система.

SUMMARY

Klymenko I. V. Theory and practice of psychological provision for the training of police officers. – Manuscript.

The dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Psychological Sciences in specialty 19.00.06 – Juridical Psychology. – Kharkiv National University of Internal Affairs. – Kharkiv, 2019.

The presented study is based on a systematic analysis of the psychological components of different levels of police education in Ukraine. Its problems and contradictions at the present stage of development are determined. The necessity of introducing the system of psychological provision into the process of professional training of police officers is substantiated. The psychological provision for the training of police officers is presented as a process that approximate the results of professional training to the requirements of modern police practices and the expectations of society.

A productive conceptual approach to the consideration of the system of psychological provision of professional training of policemen in the context of the theory of purpose-oriented systems is proposed. It is determined that the specificity of the psychological provision of professional training as a system consists in the availability of resources and instrumental possibilities for self-diagnosis and adjustment of own goals (targets).

A holistic concept of psychological provision for the training of police officers is given. The concept contains theoretical and methodological and empirical substantiation of the scientific problem, the theoretical model of psychological provision of professional training of police officers, which reveals its main components (goals, tasks, functions, stages, aspects, technologies and implementation algorithms); the criteria for assessing the effectiveness and the basis for optimizing the system of psychological support for the training of police officers.

The psychological provision of police training is presented in the work as a system of activity of psychologists, which facilitates the activation of all components of the process of professional training; provides the subjects of the educational process with the opportunity to realize and accept the requirements of professional police practices to their personal and professional characteristics; provides the harmonization of the internal mental development of the personality and the external conditions of social and professional life; brings closer the level of training of policemen to the modern society's demands.

The theoretical model of psychological provision for professional training of the police based on the following positions:

- psychological provision is the activity of specialists, aimed at creating auspicious conditions for the development of the personality and activities of the subjects of the educational process at all stages and levels of their personal and professional development;

- the organization of the psychological support service should be carried out taking into account the current trends in the development of police education in Ukraine and in the world, as well as the requirements and expectations of the society from the activities of the police;

- the psychological provision of the police at each level of professional training has its own specificity, which is a reflection of the specifics of the process of professional training, and is expressed in the following differences: timing of preparation (various time indicators); features of professional activity (specialty, specialization), to which personnel are trained; «incoming» professional and personal characteristics of candidates for studying;

- the effectiveness of the activities of specialists in the psychological provision of the educational institution are determined: the orientation to the leading principles of psychology, the choice and creation of special conditions, taking into account the significant factors, the choice of priority forms, methods, directions and means of implementation of psychological provision.

By the method of expert assessments, the targets of psychological provision were determined. In the first place in importance, the vast majority of social experts put the presence of anticorruption culture in law enforcer, the ability to work in a constantly changing environment, the development of self-regulation and reflection, constructive coping strategies, responsibility, ability to predict the situation.

Taking into account the identified goals, programs of psychological support for the training of police officers were developed and tested. The strategic objectives of the designed programs were: to facilitate the personal and professional development of cadets, to bring closer the results of training of police officers to the requirements of professional police practices and to the demands and expectations of society regarding the level of police services. In essence, the proposed programs of psychological support had to transform the psychological resource of future policemen from the state of the potential to the actual, to harmonize the internal psychological development of the personality of the cadet with the external conditions of social and professional life.

The programs of psychological support for different levels of training of police officers were developed and tested. Their effectiveness was investigated. The analysis of empirical obtained data showed that as a result of the implementation of the system of psychological provision, there was a positive dynamics in the following indicators: the anticorruption orientation, anticorruption culture, decision-making ability, self-regulation, reflection, tolerance to uncertainty, the formation of the constructive coping strategies, prognostic ability, the level of responsibility.

It has been established that the effectiveness of psychological provision for the training of police officers is influenced by: harmonious integration of the system of psychological provision into the holistic process of professional training; clear definition of goals and directions of activity of psychologists, taking into account age, educational and personal characteristics of candidates for police service.

Key words: psychological provision, psychological support, professional training, police cadets, police education, police officers, subjects of the educational process, theoretical model, purpose-oriented system.

Підпис. до друку 11.04.2019. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 1,9. Тираж 100 пр. Зам. № 2019-12.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.